

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

FINANČNA KRIZA IN PROTEKCIONIZEM

Ljubljana, avgust 2010

SIMON SUKIČ

IZJAVA

Študent Simon Sukič izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom doc. dr. Tjaše Redek, in da dovolim njegovo objavo na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis: _____

Kazalo

UVOD	1
1 OPREDELITEV FINANČNE KRIZE.....	2
2 VZROKI ZA NASTANEK TRENUTNE GLOBALNE FINANČNE KRIZE	3
3 VPLIV KRIZE NA EU IN BOJ PROTI KRIZI.....	8
3.1 Evropski ukrepi v boju proti krizi	11
3.2 Faze finančne krize.....	13
4 PROTEKCIONIZEM.....	15
4.1 Argumenti za protekcionizem	15
4.1.1 Argument primerjalne prednosti	16
4.1.2 Domače davčne politike lahko podpirajo tuje blago.....	16
4.1.3 Vpliv na blaginjo	17
4.1.4 Argument zaščite mladih industrij	17
4.2 Argumenti proti protekcionizmu.....	18
4.3 Ukrepi usmerjanja mednarodne menjave	19
4.3.1 Carina	19
4.3.1 Kontingenti.....	20
4.3.3 Stimulacije.....	20
4.3.4 Dumping.....	21
4.3.5 Samoomejitveni ukrepi pri izvozu	22
4.3.6 Standardi kakovosti	22
4.3.7 Prelevmani.....	22
5 PROTEKCIONIZEM V GOSPODARSKI KRIZI	23
5.1 Pregled protekcionističnih ukrepov v svetu	23
5.2 Pregled ostalih protekcionističnih ukrepov	26
5.3 Omejitve naložbam v tujino	28
5.4 Primeri protekcionističnih ukrepov v izbranih državah	29
5.4.1 Rusija.....	29
5.4.2 Francija.....	30
5.4.3 ZDA.....	31
5.4.4 Kitajska.....	32
SKLEP.....	32
LITERATURA IN VIRI	35

KAZALO SLIK

<i>Slika 1: Gibanje ključne obrestne mere FED-a</i>	4
<i>Slika 2: Realne cene nepremičnin, realni dohodek gospodinjstev, konvencionalna obrestna mera 30 letnih hipotekarnih kreditov; ZDA 1976-2008</i>	6
<i>Slika 3: Rast realnega BDP v odstotkih za obdobje 2001-2010 v Veliki Britaniji , Franciji in Nemčiji.....</i>	9
<i>Slika 4: BDP per capita po pariteti kupne moči, za obdobje 2001-2008 v Veliki Britaniji , Franciji in Nemčiji. (EU-27=100).....</i>	10
<i>Slika 5: Povprečna letna inflacija v odstotkih, za obdobje 2001-2008 v Veliki Britaniji , Franciji in Nemčiji</i>	11
<i>Slika 6: Odstotek EU proračuna namenjen SKP v letih od 1988 do 2008</i>	21
<i>Slika 7: Število ukrepov sprejetih od oktobra 2008 do februarja 2009.....</i>	24
<i>Slika 8: Vrste ukrepov, ki so jih uporabile razvite države in države v razvoju</i>	25
<i>Slika 9: Primerjava antidumping ukrepov v letu 2007 in 2008 med razvitimi in razvijajočimi državami.</i>	27
<i>Slika 10: Tokovi zasebnega kapitala za 24 večjih razvijajočih se gospodarstev, 1995-2009 v milijardah USD ..</i>	28
<i>Slika 11: Svetovni izvoz in tok neposrednih tujih investicij OECD, 1991-2007 v milijardah USD.....</i>	29

UVOD

Trenutna finančna kriza je izbruhnila avgusta 2007, ko je nenadoma in nepričakovano na površje prišla kreditna stiska in povzročila ogromno škodo ter pripeljala do pretresov, ki so najhujši vse od velike gospodarske krize v začetku prejšnjega stoletja. Ameriško gospodarstvo je zaradi poka nepremičninskega mehurčka zašlo v težave, kar je na nepremičninskem trgu pripeljalo do zastoja, ki je s propadanjem številnih drugorazrednih hipotekarnih kreditov povzročil kreditno stisko.

Vzrok krize so posojila z nizkimi, vendar spremenljivimi obrestmi. Ko so se te zvišale, so posojilojemalci zašli v težave, saj so začele cene nepremičnin medtem padati. Finančna podjetja, ki so trgovala s temi drugorazrednimi, naenkrat ničvrednimi krediti, so zašla v težave, obenem pa so se zaostri tudi kreditni pogoji, kar je pomenilo dodatno zavoro na nepremičninskem trgu. Prišlo je do zastoja na trgu vrednostnih papirjev z nepremičninskim zavarovanjem in banke preko svojih investicijskih mehanizmov na podlagi svojih knjigovodskih izkazov enostavno niso več dobile posojil. Nazadnje je med bankami prišlo do tako velikega nezaupanja, da je zamrla tudi medbančna izposoja. Centralne banke so morale posredovati z doslej največjo količino denarja in razširiti kredite na toliko različnih vrst instrumentov in institucij kot še nikoli doslej.

Kriza se je iz finančnega prenesla tudi v realni sektor in s prenosom na ostale države postala globalni problem. Države so skozi zgodovino večkrat skušale zaščititi gospodarstvo s protekcionizmom in tudi tokrat je bilo kljub dogovorom proti uporabi protekcionističnih ukrepov tako. V mnogih primerih so bili ti zaviti v paket pomoči domačemu gospodarstvu, kar pa ne bi smelo biti opravičilo, saj lahko iz primerov iz preteklosti ugotovimo, da takšni ukrepi privedejo do protiukrepov in na koncu do izgube.

Namen diplomske naloge je opisati nastanek in potek trenutne finančne in gospodarske krize, predstaviti protekcionistične ukrepe in argumente za in proti tem ukrepom ter predstaviti nekaj primerov uporabe protekcionizma v tej krizi.

Naloga je razdeljena na pet poglavij. V prvih dveh poglavjih bom opredelil finančno krizo in pojasnil vzroke za nastanek trenutne globalne krize. V tretjem poglavju bom opisal vpliv krize na EU in boj proti njej. V četrtem poglavju bom predstavil argumente za in proti protekcionizmu in ukrepe, ki jih države lahko uporabljajo. V petem poglavju pa bom predstavil ukrepe, ki so se pojavili v tej krizi in podrobneje predstavil nekaj držav ter njihove bolj ali manj prikrite protekcionistične ukrepe za zaščito svojega gospodarstva.

1 OPREDELITEV FINANČNE KRIZE

Splošni koncept finančne krize je zelo obširen in tudi abstrakten, zato se je v praksi in v analitičnem preučevanju kriz uveljavila klasifikacija, v skladu s katero se finančne krize med seboj delijo glede na to, kateri vidik njenega uničevanja je najbolj izražen. Izhajajoč iz tega je finančne krize mogoče razdeliti na tri osnovne tipe, in sicer na valutno, bančno in dolžniško krizo. Čeprav se ti trije tipi finančnih kriz med seboj razlikujejo in se v posameznih primerih izražajo v »čisti« obliki, pa so mnogo bolj pogosti primeri, ko je kriza v določeni državi dejansko kombinacija dveh ali celo vseh treh tipov finančnih kriz (Mrak, 2002, str. 573-574).

Valutno krizo imenujemo tudi plačilno-bilančna kriza. Do valutne krize pride, kadar zaradi špekulativnega napada na valuto povzroči njeno znatno devalvacijo/depreciacijo ali pa državo prisili, da brani stabilnost deviznega tečaja s financiranjem iz deviznih rezerv in/ali s povišanjem obrestne mere. V dolžniški ali fiskalni krizi država ni več sposobna obnavljati starih kreditov in/ali zagotavljati svežih sredstev, zaradi česar je prisiljena ali v razglasitev moratorija na odplačevanje kreditov tujini ali pa v koordinirano reševanje problema s tujimi upniki v obliki prestrukturiranja dolžniških obveznosti (Mrak, 2002, str. 574).

Glede na to, da se je ameriška finančna kriza razvila iz hipotekarne krize, je po zgoraj omenjeni klasifikaciji najbližja bančni krizi. Le-to lahko definiramo kot dejanski ali potencialni naval na banke in/ali njihova nesposobnost rednega obnavljanja finančnih virov. To povzroči bodisi nezmožnost bank za poravnavanje svojih obveznosti bodisi intervencijo države v obliki finančne pomoči bankam, s katero se želi preprečiti njihova nelikvidnost in morda tudi nesolventnost (Mrak, 2002, str. 574).

Večina bančnih kriz v zadnjih letih ni bila posledica problemov na pasivni strani bančnih bilanc. To v celoti velja za bančne krize v industrijsko razvitih državah, kjer v kriznih situacijah niso bili zabeleženi navali deponentov na banke. V mnogih od teh držav so bančne krize sicer zaznamovali določeni pritiski deponentov na banke, kar ima podoben učinek kot nesposobnost bank za redno obnavljanje svojih finančnih virov, vendar je do teh pritiskov prihajalo potem, ko so v javnost prišli podatki o težavah bank na njihovi aktivni strani. Iz tega lahko sklepamo, da je bil pritisk deponentov na banke bolj posledica problemov v bančnem sektorju kot pa njihov vzrok. Glede na oceno, da bančne krize v prvi vrsti izhajajo iz poslabšanja naložbenega portfelja bank, je razumljivo, da naj bi se tudi za identifikacijo in merjenje bančnih kriz uporabljali indikatorji, ki opredeljujejo aktivne strani bančne bilance (Mrak, 2002, str. 607).

Bančna kriza, ki zajame večje število bank, se lahko razvije v krizo celotnega finančnega sektorja, v katero so poleg bank vključeni tudi njegovi drugi deli, zlasti trg finančnih instrumentov (Mrak, 2002, str. 574). Ta pa lahko povzroči tudi splošno gospodarsko recesijo.

2 VZROKI ZA NASTANEK TRENUTNE GLOBALNE FINANČNE KRIZE

Današnja finančna kriza se je začela leta 2007, se razširila in se, kljub naporom centralnih bank in ostalih regulatorjev, da bi jo omilili, v letu 2008 okrepila. V začetku 2009 sta bila finančni sistem in globalna ekonomija že ujeti v padajoči spirali, glavni politični cilj pa je bil preprečitev dolgotrajne recesije (Jickling, 2009).

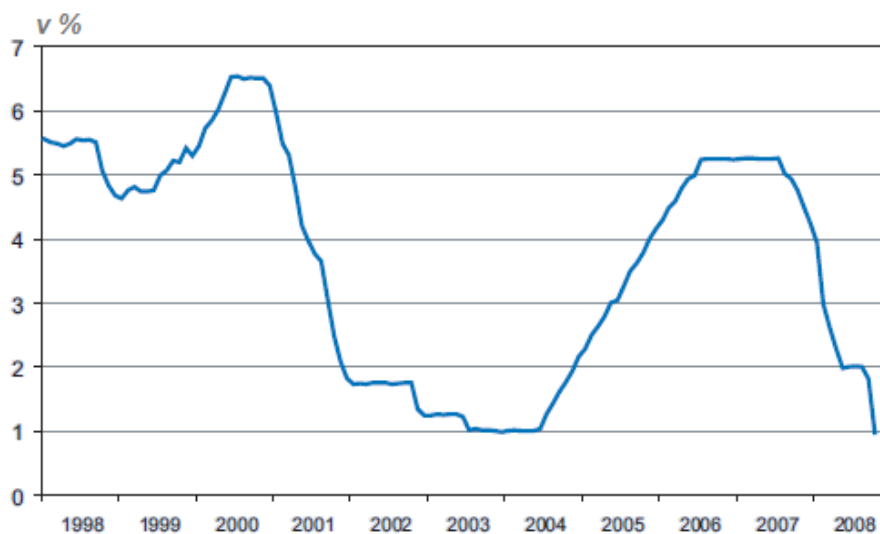
Številnost in raznolikost negativnih finančnih novic in navidez nedelujoči politični ukrepi za zajezitev krize, so sprožili mnoga vprašanja o dejanskih vzrokih krize in tržnih mehanizmi. Vzroki za nastanek trenutne krize bodo zagotovo tema debat v naslednjem desetletju. Obstajajo pa tri temeljne postavke, na katerih se je kriza začela, in sicer zgrešene makroekonomske politika Busheve administracije in Greenspanove denarne politike, poceni krediti finančnih institucij in neustrezno upravljanje s tveganji. Dodatna težava je nepreglednost trgov zaradi množice igralcev in instrumentov, predvsem pa pomanjkanje nadzornih mehanizmov (Kovač, 2007). Trenutna recesija, ki lahko brez bolj učinkovitih odzivov politike hitro postane depresija, ima poreklo v interakciji sprememb v bančnih in finančnih sistemih, energetske in trgovinski politiki ter v dejavnosti tujih vlad. Gospodarstvo Združenih držav Amerike je predolgo uživalo v gospodarski rasti, ki je bila prekinjena z razmeroma neškodljivo recesijo v letu 2001 (Morici, 2009).

Greenspan je imel svojevrsten način vodenja denarnih zadev, ki se je takrat zdel dober. Njegovo obdobje je bilo razmeroma mirno, inflacija je bila ves čas nizka, obdobja recesije pa so bili kratki, osemmesečni intervali. Leta 1996 je v svojem govoru uporabil izraz »iracionalno kipenje«, s čimer je namignil, da so cene vrednostnih papirjev napihnjene. Kljub temu ni dvignil obrestnih mer, s čimer bi ukrotil navdušenje na trgih ali investitorjem poskusil predpisati obvezne dnevne obračune in plačevanja kritij. Napako je poskušal popraviti šele, ko je balon počil, kar je bilo leta 2000 (Krugman, 2009).

V osemdesetih letih so se v ZDA začele spremembe bančne zakonodaje in deregulacija bančnega sektorja, kar je vplivalo na politiko poslovanja bank. V sklopu teh sprememb je bila odpravljena zgornja meja obrestnih mer, omogočeno je bilo zaračunavanje premije za tveganje posojilojemalcem z večjim kreditnim tveganjem v obliki višjih obrestnih mer in stroškov, dovoljena je bila uporaba kreativnega financiranja in trgovanje z novimi, bolj zapletenimi produkti, poleg tega je bila poslovnim bankam omogočena tudi investicijska dejavnost. Po drugi strani sta poostrena regulacija in nadzor hipotekarnih posojilodajalcev, ki so ju izvajale nadzorne agencije, banke prisilila, da so zmanjšale svojo izpostavljenost visoko tveganim poslom, kar je povzročilo razmah uporabe instrumentov za prenos kreditnega tveganja, kot je listinjenje (Rupnik & Berk, 2009, str. 52).

Listinjenje je že nekaj časa znana in vse bolj uporabljena tehnika, ki jo finančne institucije uporabljajo zato, da na podlagi danih in še neodplačanih posojil izdajo finančne instrumente. Tako se znebijo dolgoročnih nelikvidnih posojil ali drugega finančnega premoženja in zmanjšajo izpostavljenost tveganju (Ribnikar, 1996, str. 48-51). Leta 2000 se je razpočil visoko tehnološki balon, kar je v ameriškem gospodarstvu sprožilo recesijo, ki se je še poglobila po terorističnem napadu 11. septembra 2001. FED se je odzval z ekspanzivno denarno politiko, torej z nižanjem ključne obrestne mere, kar prikazuje slika 1. Ključno obrestno mero je od maja 2000 do junija 2003 znižal z začetne ravni 6,5 % na raven 1 % (Larson, 2007, str. 18).

Slika 1: Gibanje ključne obrestne mere FED-a

Vir: Federal Reserve Statistical Release, 2008.

Na nižanje obrestnih mer je vplivala tudi velika razpoložljivost sredstev, ki je nastala s hitro rastjo novih razvijajočih se trgov. Same države morda nimajo dovolj dobičkonosnih investicijskih priložnosti, privlačnih finančnih sredstev in dovolj razvitega trga obveznic. Na trgih teh držav pogosto ni možno investirati vse presežne kapacitete nastale z novim bogastvom, zato je treba velike količine prihrankov reinvestirati drugam, kar pomeni povečanje povpraševanja po netveganih finančnih instrumentih, kot so ameriške državne obveznice. To vpliva na masovno in presežno porast likvidnosti, kar sočasno izzove vlagatelje k iskanju instrumentov, ki ponujajo večjo donosnost in s tem tveganje. Presežna likvidnost, ekspanzivna denarna politika, naraščajoče cene nepremičnin, deregulacija in naraščajoča konkurenca so botrovali razširjenemu kreditiranju ter razvoju trga drugorazrednih posojil. Zniževanje kreditnih standardov je vodilo v prekomerno prevzemanje kreditnega tveganja posojilodajalcev in v porast drugorazrednih hipotekarnih posojil. Veliko drugorazrednih posojilojemalcev je računalo na refinanciranje hipotekarnih posojil prek prodaje nepremičnine, s katero bi si ob naraščajočih vrednostih nepremičnin poleg poravnave dolga zagotovili še nekaj denarne rezerve. Zaradi padanja cen nepremičnin so omenjeni

posojilojemalci z možnostjo refinanciranja odlašali, nazadnje pa so bili izpostavljeni mnogo višjim stroškom hipotekarnega posojila, kot so jih pričakovali ob sklenitvi posojilne pogodbe (Rupnik & Berk, 2009, str. 52).

Eden od glavnih razlogov za trenutno finančno krizo je tudi rast cen nepremičnin in prepričanje, da gredo cene teh lahko samo še navzgor. V obdobju med 1975 in tretjim četrtletjem leta 2006 indeks cen hiš, ki ga meri Office of Federal Housing Enterprise Oversight (OFHEO), skorajda ni padel, izjema je le obdobje največje povojne recesije med letoma 1981-82. Med letom 1991 in tretjim četrtletjem leta 2007 je indeks cen hiš OFHEO za ZDA v primerjavi z istim četrtletjem 2006 rasel v vseh četrtletjih. Hitrost naraščanja cen je iz 6 % v letu 1999 narasla na 8 % in nato 9 %, dokler se ni leta 2005 začela umirjati. Karl Case in Robert Shiller ugotavljata, da se je velika večina opazovanih ljudi strinjala, da so nepremičnine najboljša dolgoročna investicija, kar se odraža tudi v pričakovanjih investitorjev v rasti cen od 6 % do 15 % na leto, odvisno od lokacije (Baily, Litan & Johnson, 2008).

Neprekinjena nominalna rast cene nepremičnin se kljub temu ni vedno odražala v realni rasti cen po upoštevanju inflacije. Slika 2 prikazuje, da je med leti 1975 in 1995 realna cena nepremičnin dvakrat zanihala: naraščala je po letu 1975, padala v začetku 1980 in nato ponovno naraščala pred padcem v začetku 1990. Po letu 1990 je realna cena nepremičnin močno naraščala do leta 2005, zato investicije v nepremičnine niso bile samo donosne, ampak so se smatrale tudi kot zelo varne.

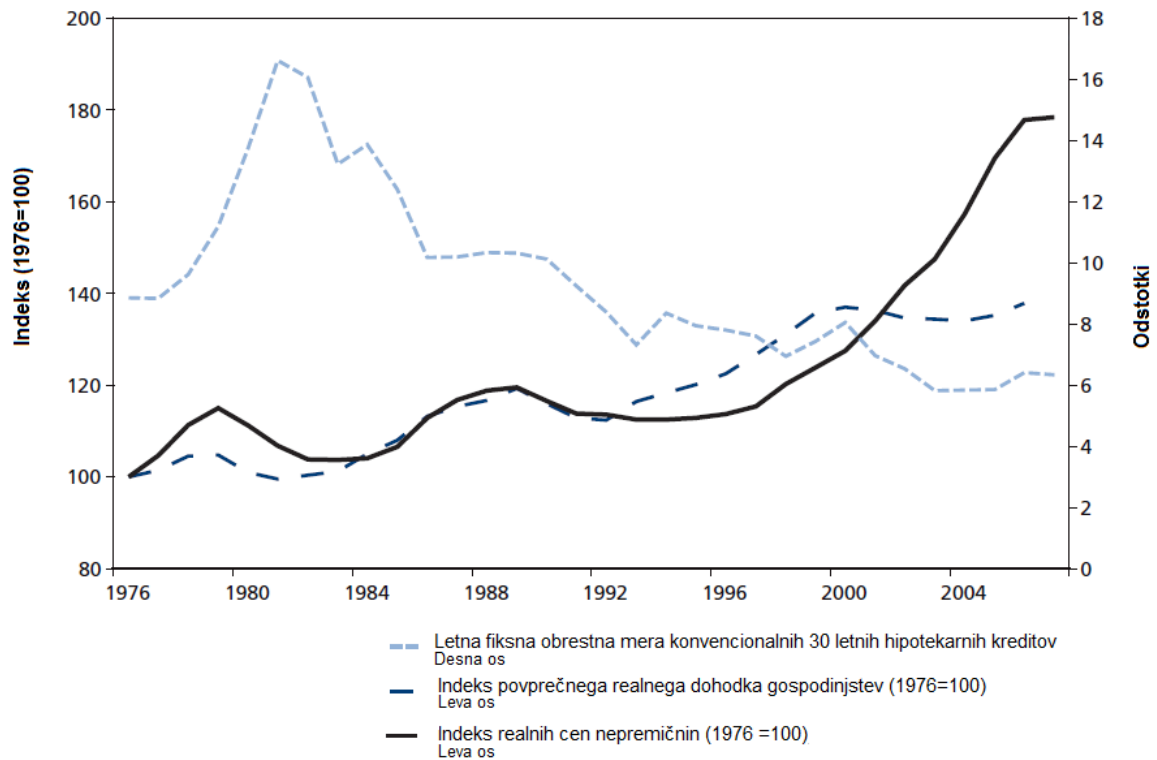
Obstaja več dejavnikov za rast povpraševanja po nepremičninah, med njimi trije pomembnejši. Rast cen povzroči še večja pričakovanja rasti cen v prihodnosti, ki zniža efektivne stroške lastništva nepremičnin. Pričakovani kapitalski donos je zmanjšan za ceno lastništva nepremičnine. Bolj kot so ljudje pričali višanju cen nepremičnin iz leta v leto, bolj se širijo pričakovanja o rasti cen v prihodnje (Baily, Litan & Johnson, 2008).

Drugi dejavnik je rast dohodka gospodinjstev. Zaradi takšnega povečanja si ljudje lahko privoščijo večje hipoteke, kar poveča povpraševanje po nepremičninah. V obdobju med letoma 1995 in 2000 je dohodek na prebivalca rasel, kar je povzročilo povečano povpraševanje. Kljub temu je iz slike 2 razvidno, da je bila rast cen nepremičnin hitrejša od rasti dohodka od leta 2000. Eden od znakov, da so cene nepremičnin previsoke, je ta, da so naraščale občutno hitreje od realnega dohodka gospodinjstev.

Tretji dejavnik so obrestne mere. Od zgodnjih 80-ih let prejšnjega stoletja, ko so bile nominalne obrestne mere dvoštevilkne, so se te začele umirjati. Realne obrestne mere, popravljene za inflacijo, niso padle tako drastično, ampak kljub temu so. Z vidika hipotekarnega trga so nominalne obrestne mere bolj relevantne kot realne, saj je odobritev hipotekarnega posojila običajno odvisna od tega, ali je posojilojemalec sposoben mesečnega plačila anuitete, ki je predvsem odvisna od nominalnih obrestnih mer. Zaradi padca tako

realnih kot nominalnih obrestnih mer se je povečalo povpraševanje po hipotekarno financiranih nepremičninah (Baily, Litan & Johnson, 2008).

Slika 2: Realne cene nepremičnin, realni dohodek gospodinjstev, konvencionalna obrestna mera 30 letnih hipotekarnih kreditov; ZDA 1976-2008

Vir: M. N. Baily, R. E. Litan, M. S. Johnson, *The Origins of the Financial Crisis*, 2008.

Nepremičninski balon ima karakteristiko samonapihovanja, kar pomeni, da povišanje cene povzroči njeno dodatno rast. Vendar ko cena enkrat občutno preraste realno vrednost premoženja, se balon začne večati in na koncu počí. Na tej točki cene začnejo padati, ljudem pa se še bolj mudi z odprodajo takega premoženja.

Takšen vzorec se je pojavil tudi pri »dot com« balonu v poznih 90-ih, ko so investitorji verjeli obljubam novih tehnologij in dvigovali ceno delnic tehnoloških podjetij preko vseh razumnih meja. Prišlo je do nekaj zlomov cen dotičnih podjetij, na koncu pa so vse cene delnic tehnoloških podjetij strmo padle. V primeru nepremičninskega balona so cene na nekaterih trgih tako močno narasle, da povpraševanja sploh ni bilo več. Ščasoma se je rast cen umirila, kar se je zgodilo leta 2005, in cene so padle v letu 2007, kar sta izmerila Case-Shiller in OFHEO indeksa (Baily, Litan & Johnson, 2008).

Dvig cen nepremičnin ni bil enak povsod v ZDA. Število novih stanovanj se je iz 1,35 milijona na leto v letu 1995 povečalo na 2,07 milijona v letu 2005, od tega 1,52 od dveh milijonov zgrajenih na jugu in zahodu. Kljub faktorjem, ki so vplivali na dvig cen povsod po

državi enako, je bil dvig cen odvisen predvsem od lokalnih pogojev. Padec obrestnih mer in posledično tudi dvig cen na nepremičninskem trgu se je zgodil tudi izven ZDA. Cene nepremičnin so, na primer, v Veliki Britaniji (VB) med leti 1998 in 2007 narasle za skoraj 70 %. To potrjuje, da je bil padec obrestnih mer pri hipotekarnih kreditih eden izmed glavnih vzrokov dviga cen nepremičnin (Baily, Litan & Johnson, 2008).

Za mnoge je bil glavni razlog končnega padca svetovnega finančnega sistema stečaj ameriške investicijske banke Lehman Brothers 14. septembra 2008. S tem, da je ameriška vlada ni hotela rešiti s finančno injekcijo, je hotela druge agente na finančnem trgu opozoriti, da naj v podobnih situacijah ne računajo na pomoč. Napovedala je boj proti moralnemu hazardu, s tem pa je sprožila strah, nezaupanje in paniko na borzah. Borzni indeksi povsod po svetu so doživljali največje tedenske, mesečne padce doslej in izgubili v povprečju polovico najvišjih vrednosti izpred leta dni v razvitem svetu, v državah v razvoju pa dve tretjini in več. Svetovni finančni sektor je zadela nelikvidnost, postopno pa mnoge ustanove tudi nesolventnost. Osnovno pravilo v finančnem svetu za reševanje lastne kože pred morebitnim propadom je postalo pridobivanje likvidnosti z razdolževanjem (angl. *deleverage*). V kriznih časih se ljudje vračajo h gotovini (ali celo žlahtnim kovinam), enako so usmerjene tudi gospodarske in zlasti finančne družbe. Prišlo je do propada treh od petih največjih ameriških (in s tem svetovnih) investicijskih bank, preostali dve pa se povezujeta s komercialnimi bankami v univerzalne banke. Investicijsko bančništvo je v obliki, ki smo jo poznali, izginilo (Štiblar, 2008, str. 19).

Za finančnike finančna kriza ni ugodna zaradi negativnih posledic v obliki izgube vrednosti finančnega premoženja ali zaposlitve. Vendar kriza, na žalost, ne ostaja omejena na finančni sektor. Negativne posledice nelikvidnosti in nesolventnosti finančnih družb zadenejo v obliki zmanjšane kreditiranja tudi realni sektor svetovnega gospodarstva, ki je od leta 2007 že sicer prihajal v recesijsko fazo konjunktornega ciklusa. Finančna kriza padec gospodarske aktivnosti samo še pogloblja, vprašanje je samo, do katere mere (Štiblar, 2008, str. 20).

Znakov okrepljene krize v drugi polovici leta 2008 je bilo več. Denar (likvidnost) je bil dražji in težje dosegljiv. Tako je razlika med obrestno mero ameriških državnih obveznic in trimesečnim LIBOR-jem sredi leta 2007 narasla z 0,5 na 2,5 odstotne točke, zatem pa v drugi polovici leta 2008 na 4,5 odstotne točke, kar je daleč največ v zadnjih 20-ih letih. Razlika donosov na ameriške obveznice in obveznice držav v razvoju je v drugi polovici leta 2008 porasla od 2 na več kot 6 odstotnih točk, kar je največ po letu 2003 (Štiblar, 2008, str. 21).

Cene nafte so se po vrtooglavi rasti od sredine leta 2007 do sredine 2008 dvignile s 50 na 147 dolarjev, v novembru 2008 pa so se najprej vrnila na staro raven, zatem pa padle na 60 dolarjev, na raven izpred treh let (Štiblar, 2008, str. 19).

Tržno gospodarstvo se po svoji naravi giblje ciklično. Tržni fundamentalizem sloni na predpostavki popolne konkurence, ki je v praksi nedosegljiva. V njej posameznik stremi k čim večji koristi zase, kar naj bi prek nevidne roke trga tudi največ prispevalo celotni družbi.

Od tod izpeljava končnega cilja podjetja, tj. povečevanje vrednosti za delničarje (angl. *increasing shareholder value*). Ker pa pogoji popolne konkurence niso izpolnjeni in ureditev ni popolna, posameznik v konkretnem primeru nastajanja finančnega balona lahko povečuje svoje dobičke tudi na račun drugega posameznika, večja tveganja, ki so povezana z večjimi dobički, pa prek izvedenih finančnih instrumentov prenaša na druge.

V gospodarstvu je višji potencialni dobiček povezan z večjim tveganjem. Bolj dobičkonosni posli so tudi bolj tvegani, saj je dobiček nagrada za posameznika, ki je pripravljen tvegati. V pogojih liberalne ekonomije (»povečaj dobiček ali propadi«) so si finančni menedžerji izmislili načine, da dobičke povečujejo, z njimi povezana rastoča tveganja pa prenašajo na druge akterje, ki so bodisi naivni bodisi nevedni ali neinformirani. Tveganj namreč vsem inovacijam navkljub ni mogoče odpraviti, saj gre za prihodnja negotova dejstva. Lahko se le prenašajo, razpršijo, v konkretnem primeru pa z novimi finančnimi instrumenti tudi prikrijejo. Gre za listinjenje oziroma oblikovanje finančnih instrumentov, izvedenih iz osnovnega posla. Z oblikovanjem novih vrednostnih papirjev se dana posojila prepakirajo in se prodajajo drugim. Ti so koristni (imajo dodano vrednost) le, če olajšajo prenose prihrankov od neto varčevalcev na neto koristnike posojil (potrošnike). Vse drugo je umetna nadgradnja, slepljenje, ki nima širše družbene koristi, posameznikom pa omogoča, da »lovijo v kalnem« (Štiblar, 2008, str. 85).

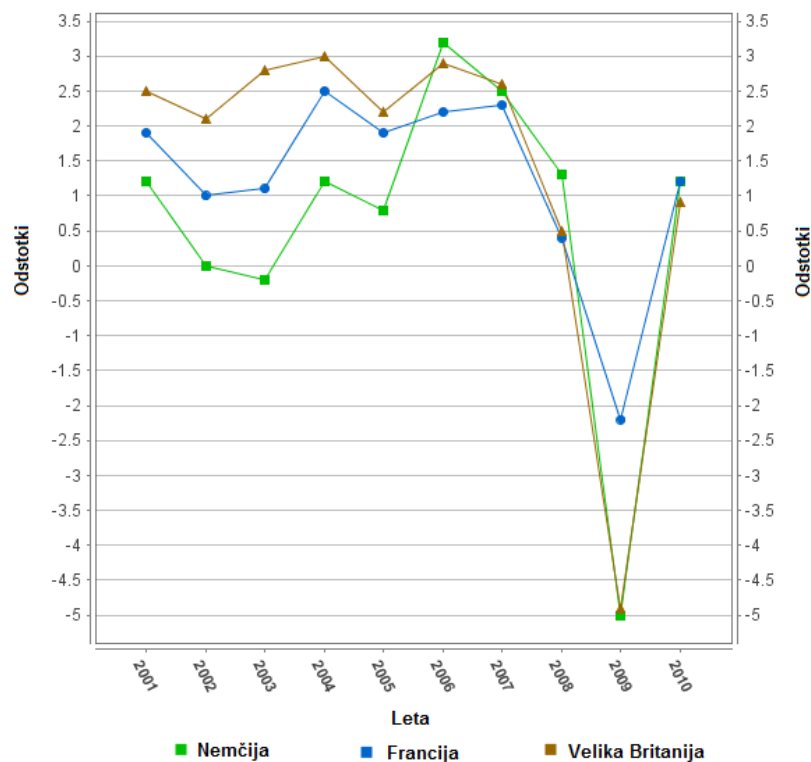
3 VPLIV KRIZE NA EU IN BOJ PROTI KRIZI

Eden od glavnih razlogov za krizo je bilo hitro poslabšanje finančnega sektorja v ZDA in posledice, ki so se prenesle v Evropo. Ta kriza je oslabilo mnoge finančne institucije in se zaradi povezanih gospodarstev širom sveta prenašala po celem svetu. Finančne institucije so se soočale s pomanjkanjem zaupanja, kar je pripeljalo do močnih učinkov na medbančnem trgu in velik padec na delniških in blagovnih trgih. Kriza zaupanja se je še poglobila septembra 2008 zaradi nesolventnosti Lehman Brothers banke, zaradi katere so si banke nehale posojati denar med seboj. V oktobru 2008 so imele tudi finančno zdrave institucije resne težave s pridobivanjem likvidnosti. Takšna situacija je zahtevala intervencijo na evropski in državni ravni (Petrovic & Tutsch, 2009, str. 7).

Nekatere evropske države so v začetku videli krizo kot ameriški fenomen. Takšen pogled na krizo se je spremenil, ko se je v Evropi gospodarska aktivnost v kratkem času hitro zmanjšala. Zadeve so se še poslabšale, ko se je zmanjšalo trgovanje na svetovnem trgu, kar je pomenilo zmanjšanje možnost za evropski izvoz. Ko se je število brezposelnih večalo, finančna in ekonomska situacija pa slabšala, se je poslabšal tudi politični položaj evropskim vladam in njihovim voditeljem. Globalna kriza je zategnila vezi, ki vežejo države članice EU in predstavlja izziv za ideale solidarnosti in skupnih interesov (Nanto, 2009, str. 57).

V zadnjih desetih letih je bila letna povprečna rast v VB relativno visoka (okrog 3 %) (Slika 3). Francija je imela od nje nekoliko nižjo rast, medtem ko je Nemčija v obdobju med 2001 in 2005 beležila zelo nizko stopnjo rasti - v povprečju samo 0,6 %. Leta 2006 je Nemčija prehitela tako VB kot Francijo, kar je bila tudi najvišja rast v tem proučevanem obdobju, nato pa so rasti padale in v letu 2009 dosegle celo negativno rast.

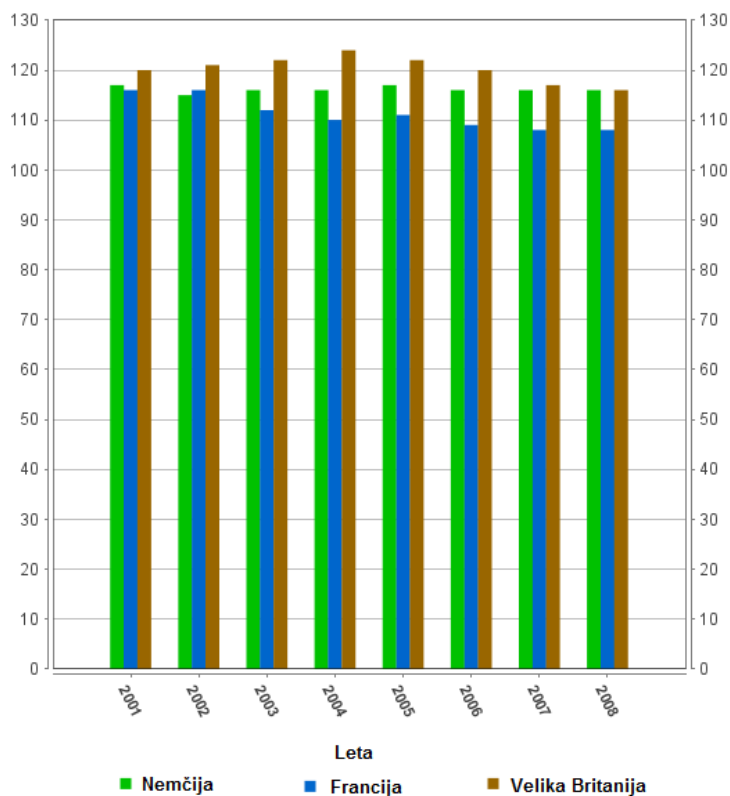
Slika 3: Rast realnega BDP v odstotkih za obdobje 2001-2010 v Veliki Britaniji , Franciji in Nemčiji

Vir: Eurostat, 2010

Če pogledamo BDP per capita po pariteti kupne moči (Slika 4) ugotovimo, da so glede na EU-27 vse tri države visoko, kljub temu pa ima VB pred Nemčijo in Francijo nekoliko prednosti. V letu 2008 imata VB in Nemčija enak BDP per capita.

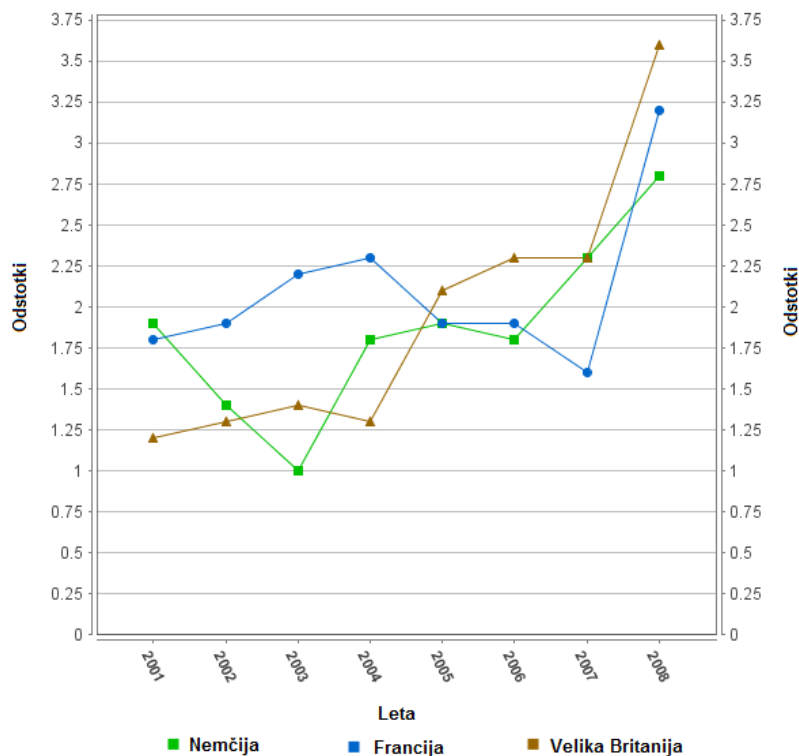
Slika 4: BDP per capita po pariteti kupne moči, za obdobje 2001-2008 v Veliki Britaniji, Franciji in Nemčiji. (EU-27=100)

Vir: Eurostat, 2010

Inflacija je bila v vseh treh državah v obdobju od 2001 do 2008 v povprečju razmeroma nizka. Medtem ko je povprečna vrednost za Nemčijo in VB 1,9 % na letni ravni, znaša ta za Francijo 0,2 odstotni točki več torej 2,1 % (Slika 5).

Slika 5: Povprečna letna inflacija v odstotkih, za obdobje 2001-2008 v Veliki Britaniji, Franciji in Nemčiji

Vir: Eurostat, 2010

Francija in Nemčija imata visoko zaščiteno delovno silo, prav tako imata nekoliko višjo stopnjo brezposelnosti med razvitimi gospodarstvi. Francija je imela vedno nekaj težav z relativno visoko nezaposlenostjo, letna povprečna stopnja brezposelnosti med letoma 1996 in 2006 je bila 9,9 %, medtem ko je bila v Nemčiji nekoliko nižja in sicer 8,5 %. VB je imela nizko stopnjo brezposelnosti, kar v krizi predstavlja prednost, saj se med njo ponavadi stopnja brezposelnosti povečuje (Androjna, Markovska, Orel & Saksida, 2009; Bricelj, Feregotto, Milutinović & Santovac, 2009).

3.1 Evropski ukrepi v boju proti krizi

Države članice so se na to krizo odzvale z uvedbo številnih protikriznih ukrepov. Garancijske sheme so namenjene ohranjanju likvidnosti finančnih sistemov in povečanju stopenj garancij na bančne depozite (ali začasno zagotavljanje garancij na vse depozite). Dokapitalizacijski ukrepi so bili sprejeti z namenom okrepitve kapitalske ustreznosti v osnovi zdravim finančnim institucijam, izboljšavam v stabilnosti in delovanju celotnega bančnega sistema, s tem pa zagotavljanju ustreznega financiranja celotnega gospodarstva. Poleg tega se je boljši

likvidnostni položaj finančnim institucijam zagotavljal s posojili. Številne države članice so uvedle ukrepe za prevzem slabih aktiv, pri čemer je lahko država tveganje prevzela neposredno ali preko prenosa na »slabe banke« (angl. *bad banks*). Številne države članice so se zatekle tudi k nacionalizaciji finančnih institucij v težavah z namenom prestrukturiranja in ponovnega vstopa na trg. Ocenjuje se, da so evropske države kot odgovor na globalno finančno krizo za pomoč finančnim institucijam z garancijami ali denarnimi injekcijami namenile več kot 3 milijarde evrov (Petrovic & Tutsch, 2009, str. 8).

Posamezne države članice je kriza prizadela na drugačen način, odvisno od njihove strukture, bančnega sistema in ekonomske situacije, zato razen reforme depozitno garancijskih shem niso vse države članice sprejele ukrepov proti krizi. Razlike med državami, ki so sprejele ukrepe, obstajajo tako glede na uporabljene instrumente kot glede na vsote, ki so jih namenile v te namene. Večina držav članic se je s prvimi ukrepi odzvala že v oktobru 2008, nekaj se jih je odzvalo šele pozneje. Kljub temu pa skupne točke ukrepov obstajajo. Velika večina držav članic je sprejela garancijske sheme za vzpostavitev zaupanja v bančni sektor. Veliko članic pa je sodelovalo tudi v dokapitalizacijah pri njihovih kreditnih institucijah, da so lažje prebrodile krizo (Petrovic & Tutsch, 2009, str. 9).

Različni posamezniki in organizacije gledajo na potek krize iz različnih zornih kotov. Eden od pogledov opazuje krizo z zornega kota poteka političnih dogodkov, ki si sledijo v štirih fazah. Te faze niso nujno jasno razpoznavne, ampak se med seboj prepletajo, nekatere se tudi ponavljajo. Slednje je prišlo do izraza še posebej takrat, ko se je kriza poglobljala in so se ukrepi za omilitev krize med seboj mešali. V prvi fazi, ki predstavlja nekakšno kopičenje krize, so bili sprejeti ad hoc politični ukrepi za pomoč posameznim bankam in finančnim institucijam v težavah. V drugi fazi so vlade reševale problem likvidnosti, primarno preko centralnih bank, iz široko razširjene zaskrbljenosti v finančni sistem, precej manj zaradi posamičnih institucij. V tretji fazi so finančni ministri reševali težave s solventnostjo bank in ostalih finančnih institucij, ki so si položaj poskušale izboljšati z zmanjšanjem slabega premoženja, ob tem pa imele velike težave, saj se je kreditni trg pravzaprav ustavil. V četrti fazi so se vlade preko ministrstev za finance in zakonodajnih teles osredotočile na naraščajoče skrbi okrog gospodarske recesije, ki se je še poslabšala zaradi finančne krize. Po mnenju Mednarodnega denarnega sklada (IMF) in Evropske centralne banke (ECB) je veliko faktorjev, ki je vodilo v finančno krizo v ZDA, podobno krizo povzročilo tudi v Evropi. Ti faktorji so bistveno prenizka obrestna mera in ekspanzija finančnih in investicijskih priložnosti, ki je naraščala iz agresivne kreditne širitve, naraščajoča kompleksnost in listinjenje hipotekarnih posojil, popuščanje in zniževanje standardov ter povezave med nacionalnimi finančnimi centri za pospešitev kreditne in gospodarske rasti. Takšna hitra rast je potisnila navzgor cene vrednostnih papirjev, blaga in nepremičnin (Jackson, 2009, str. 9).

3.2 Faze finančne krize

Prvo fazo finančne krize prepoznamo po izgubi zaupanja na kreditnih trgih. V tej fazi so vlade držav EU reševale primer za primerom. Velik padec v hipotekarnih kreditih naj bi po pričakovanih povzročil negativen vpliv na delih gospodarstva, vendar se je trenutna finančna kriza hitro razvila v bolj splošno likvidnostno krizo, ki se je razširila dosti dlje od trga hipotekarnih kreditov. Sprva se je zdelo, da imajo težave samo močno zadolžene banke, investicijske družbe in ostali finančni posredniki. V tej fazi je britanska vlada nacionalizirala banki Northern Rock in Bradford & Bingley, Belgija, Francija in Luksemburg ter delničarji pa so dokapitalizirali Dexia, največjega lokalnega posojilodajalca. Oktobra 2008 so te tri države sklenile, da bodo za finančno skupino Dexia zagotovile skupno garancijsko shemo v vrednosti do 150 milijard evrov, od tega bi Francija krila 36,5 %, Belgija 60,5 % in Luksemburg 3 % sredstev. 29. maja 2009 je skupni znesek plačanih obveznosti iz te garancije znašal 90,9 milijarde evrov (Petrovic in Tutsch, 2009, str. 15). Belgija, Nizozemska in Luksemburg so zagotovile tudi 16,4 milijarde dolarjev močno injekcijo banki in zavarovalnici Fortis za odpravo prve večje bančne krize v evro območju (Jackson, 2009, str. 10).

V drugi fazi se je politika od ad hoc, ki je bila usmerjena na težave posameznih podjetij, usmerila k težavam na trgih, saj so centralne banke za zagotavljanje večje likvidnosti in tujih valut intervenirale z znižanjem obrestnih mer. V normalnih okoliščinah centralne banke niso nosilec zagotavljanja likvidnosti, to vlogo so, kot posojilodajalci v skrajni sili, sprejele šele v krizi. V tej fazi so vlade finančne trge poskušale stabilizirati s povečanjem zavarovanj in garancij na depozite in v nekaterih primerih garancij na celotne banke. Centralne banke so celo z direktnimi injekcijami kapitala izboljševale bilance bank in odkupovale slabe naložbe. Pri tem se je pojavljalo vprašanje cenitve takšnega premoženja, saj so bile vrednosti prikazane v bilancah višje od dejanskih vrednosti premoženja. Banka za mednarodne poravnave (angl. *The Bank for International Settlements*) ugotavlja, da so odzivi evropskih vlad na krizo različni in da je različno predvsem ravnanje ob reševanju bank, ki imajo tudi tuje depozite (Jackson, 2009, str. 11). Francija je na primer ustanovila sklad za refinanciranje finančnih institucij (fr. *Caisse de Refinancement des Etablissements de Crédit*). Sklad si bo na trgih sposodil do 320 milijard evrov (zavarovano z državnimi garancijami) in ta sredstva posodil bankam in ostalim finančnim institucijam, ki si bodo na ta način izboljšala srednjeročna refinanciranja z zapadlostjo do pet let (Androjna et al., 2009).

V tretji fazi je pomanjkanje zaupanja na kreditnih trgih in pomanjkanje likvidnosti sprožilo skrbi o kapitalski ustreznosti finančnih institucij in skrbi o solventnosti bank ter drugih finančnih institucij. V tej fazi so se finančna podjetja poskušala razdolževati tako, da so zmanjševala slaba sredstva iz njihovih bilanc. V istem času so cene delnic večine finančnih podjetij v ZDA in EU občutno padle, s tem se je vrednost njihovih sredstev zmanjšala, kar je pri velikem številu finančnih podjetij njihov finančni položaj še poslabšalo. Intervencije centralnih bank so se nadaljevale, začele pa so intervenirati tudi vlade, večinoma s pomočjo njihovih zakladnic za prevzem nadzora nesolventnih bank ali z drugačnimi oblikami finančne

pomoči. Ameriški kongres je sprejel program za pomoč pri slabih naložbah (angl. *Troubled Assets Relief Program*), ki je bil del zakona o urgentni gospodarski stabilizaciji (angl. *Emergency Economic Stabilization Act*) in je predvideval do 700 milijard dolarjev za slabe hipotekarno povezane vrednostne papirje (angl. *troubled mortgage-related securities*).

29. oktobra 2008 je Evropska komisija sprejela Evropski okvir ukrepov (angl. *European Framework for Action*) kot način za koordiniranje ukrepov med 27 članicami Evropske Unije, ki se nanašajo na finančno krizo. 16. novembra 2008 je komisija predstavila bolj podroben načrt - ta združuje tako kratkoročne cilje, ki se nanašajo na trenutno recesijo, kot dolgoročne cilje za večjo rast in zaposlenost. Kratkoročni načrt se deli na 3 dele: nova arhitektura finančnih trgov na EU ravni, odprava posledic krize v realnem sektorju in globalni odgovor na finančno krizo (Jackson, 2009, str. 18).

Ker so se problemi na kreditnih trgih nadaljevali, se je finančna kriza širila na tiste dele realnega gospodarstva, ki so močno odvisni od kreditnih trgov in povzročila skrbi glede ustreznosti kapitalskih predpisov. Poleg tega je zmanjšana gospodarska rast oslabila kapitalski položaj finančnih institucij, tako da sta se finančna kriza in recesija med seboj še krepili. Vlade so se v tej fazi na krizo odzvale z makroekonomskimi stimulativnimi ukrepi za omilitev učinkov gospodarske recesije. Februarja 2008 je ameriški kongres sprejel zakon za gospodarski zagon (angl. *Economic Stimulus Act of 2008*), ki naj bi zagotavljal olajšave za posameznike pri dohodnini in s tem vzpodbudil ameriško gospodarstvo. Z istim namenom so julija 2008 sprejeli zakon o stanovanjskem in gospodarskem okrevanju (angl. *Housing and Economic Recovery Act of 2008*). Februarja 2009 je Obama podpisal zakon o ameriškem okrevanju in reinvestiranju (angl. *American Recovery and Reinvestment Act of 2009*) za dodatno fiskalno stimulacijo ameriškemu gospodarstvu. Tudi britanska, francoska in nemška vlada so naznanile pakete fiskalnih spodbud, različne centralne banke pa so kot dodatni ukrep za spodbuditev gospodarske rasti naznanile dodatno znižanje ključnih obrestnih mer. 5. marca 2009 sta Evropska centralna banka in Bank of England sporočile znižanje ključne obrestne mere za 0,5 % na 1,5 % oz. 0,5 %, s čimer sta se približale FED-ovi, ki je bila 0,25 %. Bank of England pa je za spodbuditev gospodarske rasti v treh mesecih še dodatno sprostila 150 milijard dolarjev.

27. novembra 2008 je Evropska komisija predlagala 256 milijard dolarjev vreden plan za gospodarsko obnovo, iz katerega bi se financirali čezmejni projekti, kot so investicije v čisto energijo in nadgradnje v telekomunikacijski infrastrukturi. Načrt je sestavljen iz dveh delov. Prvi predvideva, da bo vsaka država članica prispevala 1,5 % svojega BDP-ja za pospešitev potrošniškega povpraševanja. Drugi od članic pričakuje, da vlagajo v energijsko učinkovito opremo, ki bo pripomogla k ustvarjanju delovnih mest in varčevanju z energijo, da vlagajo v ekološko čisto tehnologijo, ki bo preobrazila sektorje, kot je gradnja avtomobilov v sektorje z nizkim izpustom ogljikovih emisij ter da bodo vlagale v infrastrukturo in komunikacije. Članice Evropskega sveta so takšen načrt potrdile na sestanku 12. decembra 2008.

Kot del načrta Evropske komisije je tudi sprostitev proračunskih omejitev, ki so bile sprejete v paktu za stabilnost in rast (angl. *Stability and Growth Pact*), zato da lahko članice EU sprejmejo načrte za krepitev gospodarstva. Načrt je prepleten s cilji, ki so bili že poudarjeni v Lizbonski strategiji za povečanje stopnje rasti gospodarstva članic EU. Ta načrt predlaga tudi uradno podprte ukrepe za povečanje stopnje zaposlenosti in usmeritev v investicije na tako visoko tehnoloških sektorjih, kot sta telekomunikacijski in okoljevarstvena tehnologija. Kot dodatek k predlogu je več centralnih bank znižalo ključne obrestne mere z namenom pospešitve gospodarske rasti (Jackson, 2009, str. 21).

4 PROTEKCIONIZEM

Protekcijonizem se je kot prevladujoča ekonomska doktrina mednarodne menjave pojavil v sredini 19. stoletja in vztrajal do začetka svetovne gospodarske krize leta 1929. Doktrina protekcijonizma po veliki gospodarski krizi ni zamrla, saj se njena načela v spremenjenih oblikah uporabljajo še danes. Zagovorniki protekcijonizma nasprotujejo svobodni mednarodni menjavi med državami, ki bi nastala na načelih popolnega liberalizma. Svobodna mednarodna menjava bo po njihovem mnenju povečevala blagostanje posameznika, države in celega sveta samo takrat, kadar so države gospodarsko enako razvite. V primeru držav z različno stopnjo gospodarske razvitosti je potrebna zaščita domačega gospodarstva pred tujo konkurenco. Ustrezna zaščita bo omogočila, da se bo na podlagi mednarodne menjave povečeval obseg proizvodnje in potrošnje v zaščitenem gospodarstvu. Zaščita domačemu gospodarstvu omogoča, da se razvije in doseže raven razvitosti konkurenčnih držav ter tako postane konkurenčno v mednarodni menjavi. Tedaj država odpravi zaščito gospodarstva. Zaščitni ukrepi domačega gospodarstva so v skladu z doktrino protekcijonizma zgolj začasni (Kumar, 1999, str. 53-54).

Nosilci ekonomske politike morajo ukrepe zaščite domačega gospodarstva nekako utemeljiti, preden le-te v mednarodni menjavi tudi dejansko sprejmejo in uveljavijo. Utemeljitve zaščite domačega gospodarstva se razlikujejo predvsem glede na vidike preučevanja njihovih ekonomskih učinkov. Nekatere razlage upoštevajo interese določene (zaščitene) panoge, drugi argumenti govorijo o koristih celotnega gospodarstva. Utemeljitve temeljijo bodisi na ekonomskih (razvijajoča industrija, javni prihodki, izboljšanje pogojev menjave, ohranjanje obstoječe zaposlitve, itd.) ali neekonomskih razlagah (prerazporeditev dohodka, narodna obramba, pritisk posameznih ogroženih lobijev, itd.) (Bratož, 2000, str. 5).

4.1 Argumenti za protekcijonizem

Zagovorniki protekcijonizma so prepričani, da je legitimna pravica držav omejiti prosto trgovino z namenom zaščite državnih gospodarstev in standarda državljanov. V nadaljevanju podajam kratek pregled argumentov v prid protekcijonizmu.

4.1.1 Argument primerjalne prednosti

Argument primerjalne prednosti ekonomisti uporabljajo kot osnovo za utemeljitev proste trgovine. Nasprotniki proste trgovine pravijo, da je argument primerjalne prednosti izgubil svojo legitimnost v globalnem svetu, kjer je kapital prosto gibljiv širom sveta. Herman Daly poudarja, da je ne glede na to, da je Ricardova teorija primerjalnih prednosti ena najbolj elegantnih teorij v ekonomiji, njena uporaba v današnjem času nelogična: »Prosti pretok kapitala popolnoma zmanjša Ricardov argument primerjalne prednosti za prosto trgovino blaga, saj ta eksplicitno uporablja predpostavko o nemobilnosti kapitala (in ostalih faktorjev) med državami. V času globalne ekonomije pa se kapital preprosto pretaka kamorkoli, kjer so stroški najnižji, torej zasleduje absolutno prednost«. Teorija primerjalnih prednosti uporablja tudi predpostavko polne zaposlenosti. Če ima eno ali drugo gospodarstvo nezaposlene vse produkcijske faktorje, potem morajo biti te presežne kapacitete izkoriščene, preden lahko uporabimo razloge za primerjalne prednosti. Protekcionisti zato verjamejo, da to še dodatno zmanjšuje legitimnost argumenta primerjalnih prednosti kot osnove za določanje politike trgovanja v državah, ki imajo težave z veliko brezposelnostjo ali podzaposlenostjo (angl. *underemployment*) (Daly, 2007).

4.1.2 Domače davčne politike lahko podpirajo tuje blago

Protekcionisti so prepričani, da lahko uvoz blaga iz tujine brez carin ali drugih oblik obdavčitve vodi v situacijo, kjer je domače blago v neprednosti, pri čemer gre za vrsto nasprotja protekcionizma. Z izključitvijo prihodkov od carin na tuje proizvode, se morajo vlade osredotočiti na obdavčitev domačih proizvodov za zagotovitev davčnih prihodkov. Paul Craig Roberts (2005) pravi: »Tuja diskriminacija ameriških proizvodov je še okrepljena z ameriškim davčnim sistemom, ki znatno ne obremeni tujega blaga in storitev prodanih v ZDA, ampak težko davčno bremeni ameriške proizvode in storitve ne glede na to, ali so prodane v ZDA ali izvožene v druge države«. Protekcionisti so prepričani, da ta obratni protekcionizem najbolj prizadene države, ki ne uporabljajo davka na dodano vrednost (DDV). To je davčni sistem, ki ustvarja davčne prihodke ob prodaji domačega ali tujega blaga in storitev. Država, ki DDV-ja ne uporablja, je v primerjavi z državo, ki tak davek uporablja, v slabšem položaju. Končna prodajna cena produkta, ki prihaja iz države, ki ne uporablja DDV-ja, je obremenjena tako z davkom države izvora kot delno tudi z davkom, kjer se prodaja. Nasprotno pa prodajna cena proizvoda, ki prihaja iz države z DDV-jem in se prodaja v državi, ki DDV-ja nima, ne nosi davčnega bremena države, kjer se prodaja (kot ga domači proizvodi, s katerimi tekmuje na trgu). Še več, države, ki DDV uporabljajo, dajejo davčne olajšave proizvajalcem, ki svoje proizvode prodajajo v državah brez DDV-ja. To izvoznikom omogoča znižanje cen pri proizvodih prodanih v državah, ki ne uporabljajo DDV-ja. Protekcionisti verjamejo, da bi morale države izravnati to neenakost, če ne z uvedbo DDV sistema, pa vsaj z uvedbo nadomestnega davka ali carin na takšne uvoze (Roberts, 2005).

4.1.3 Vpliv na blaginjo

Večina industrijskih vlad je že davno spoznala, da »laissez-faire« kapitalizem ustvarja socialno zlo, ki državljanom škoduje. Države zato sprejemajo zakone za postavitev meja, kaj podjetja lahko počnejo in česa ne. Primer so zakoni o minimalni plači, zakoni o zaščiti okolja, zakoni o varnosti proizvodov, zakoni o varstvu pri delu ipd.

Protekcioniisti trdijo, da so ti zakoni ekonomsko domačim podjetjem breme, saj jih zavezujejo in jih zato postavljajo v neenakovreden položaj s tujimi konkurenti brez takih omejitev. Zato protekcioniisti trdijo, da bi države podjetja, ki so izpostavljena ekonomskim bremenom na konkurenčnih trgih, morale zaščititi, saj lahko v nasprotnem primeru takšni zakoni vodijo v uničenje domačih podjetij, to pa bi škodovalo državljanom, ki naj bi jih »socialni zakoni« varovali (Wikipedia, 2010).

4.1.4 Argument zaščite mladih industrij

Argument zaščite mladih industrij je široko sprejet kot upravičeno odstopanje od doktrine proste trgovine. Za mnoge ekonomiste predstavlja edini primer, kjer je odmik od proste trgovine teoretično utemeljen. Pri tem argumentu gre za začasni protekcionizem, ki kljub temu lahko vodi k bolj učinkoviti razporeditvi svetovnih resursov v prihodnosti. Zagovorniki protekcionizma trdijo, da morajo biti mlada gospodarstva zaščitena zato, da lahko rastejo do neke točke, ko lahko solidno tekmujejo z večjimi in zrelejšimi gospodarstvi v tujih državah. Prepričani so, da bodo brez tovrstne zaščite mlada gospodarstva umrla, še preden dosežejo velikost in starost ekonomij obsega industrijske infrastrukture ter znanja in sposobnosti proizvajalcev, da bi lahko tekmovala na globalnih trgih.

Za ponazoritev naj opišem primer, ko bi investitorji v Etiopiji radi odprli tovarno avtomobilov. Predvidevamo lahko, da so investitorji izobraženi ljudje z dobrim znanjem izdelovanja avtomobilov. Kljub temu bi bilo etiopijsko podjetje pred praktično nepremostljivo oviro za vstop na globalni avtomobilistični trg. V Etiopiji je namreč premalo dobaviteljev delov, primanjkuje pa tudi kvalificiranih delavcev za gradnjo avtomobilov ipd. Poleg tega bi tako mlado podjetje na trgih jekla, stekla in ostalih osnovnih materialov težko tekmovalo proti že uveljavljenim podjetjem, kot sta Toyota ali Mercedes. Ti omenjene materiale kupujejo v večjih količinah in zato po nižjih cenah, kar jim v primerjavi z nekim mladim podjetjem omogoča gradnjo avtomobilov z nižjimi stroški.

Zagon avto-industrije v Etiopiji se mogoče zdi slaba poslovna odločitev, kar tudi je, vendar bi se z enakimi ovirami srečali tudi v drugih industrijskih segmentih, kot so tekstilna, farmacevtska ali katera koli druga že uveljavljena industrija. Protekcioniisti so prepričani, da so takšne ovire za vstop enako protitekmovalne kot monopoli ali kartelni dogovori, zato trdijo, da se imajo mlada gospodarstva pravico industrializirati in da imajo njihove vlade

pravico uveljaviti protekcionizem, da mladim industrijam omogočijo dozoritev (Yanagihara, 1982).

4.2 Argumenti proti protekcionizmu

Za protekcionizem pogosto pravimo, da škoduje prav ljudem, ki naj bi jim pomagal, zato večina ekonomistov zagovarja prosto trgovino. Paul Krugman pravi, da če bi obstajala »ekonomska vera«, bi zagotovo vsebovala trditvi kot sta »Razumem teorijo primerjalnih prednosti« in »Zavzemam se za prosto trgovino« (Krugman, 1987). Teorija primerjalnih prednosti kaže, da so koristi, ki jih pridobimo s prosto trgovino, večje od škode, ki zaradi tega nastane. Prosta trgovina namreč ustvari več delovnih mest, kot jih uniči, ker se države lahko specializirajo v proizvode in storitve, pri katerih imajo primerjalne prednosti (Krugman, 1997a). David Ricardo (1772-1823) je bil angleški ekonomist, ki je razvil prostotrgovinsko teorijo primerjalne prednosti in je trdil sledeče: »Če se vsak narod specializira za izdelke, za katere ima primerjalno stroškovno prednost in jih nato izmenjuje z drugimi narodi za njihovo specializirano blago, splošna raven dohodkov zraste v vseh državah, ki se udeležujejo tega trgovanja. Če torej vsi ti indijski tehniki izkoriščajo svojo primerjalno prednost in nato s svojimi dohodki kupujejo vse izdelke iz Amerike, ki so naša primerjalna prednost, od posebnega stekla do Microsoftove programske opreme, bosta imeli korist obe državi, tudi če bo nekaj Indijcev in Američanov morda moralo zamenjati službo. In ta vzajemna korist se odraža v strmem porastu izvoza in uvoza med Indijo in ZDA v zadnjih letih.« (Friedman 2008, 235-236). Protekcionizem pripelje do mrtve izgube, ki ni koristna za nikogar, nasprotno kot prosta trgovina, kjer takih izgub ni. Ekonomist Stephen P. Magee pravi, da koristi proste trgovine odtehtajo izgube v razmerju 100 proti 1 (Magee, 1976).

Nobelova nagrajenca Milton Friedman in Paul Krugman verjameta, da prosta trgovina pomaga delavcem v razvijajočih se državah, čeprav niso deležni takih zdravstvenih in delavskih standardov, kot njihovi kolegi v razvitih državah. To pa zato, ker ima rast proizvodnje in rast mnogih ostalih delovnih mest, ki jih ustvarja izvozni sektor, učinek na celotno gospodarstvo, kar povzroča konkurenco med podjetji, ki zato dvigajo plače in življenjski standard (Krugman, 1997b).

Ekonomisti pravijo, da so tisti, ki navidezno podpirajo protekcionizem za zaščito delavcev tretjega sveta, neiskreni in v bistvu ščitijo delovna mesta v razvitih državah. Delavci tretjih držav sveta sprejmejo samo najboljša delovna mesta, ki so na voljo, ker mora biti obojestranski sporazum koristen za obe strani, saj jih drugače ne bi sprejeli prostovoljno. To, da sprejemajo nizko plačana delovna mesta podjetij iz razvitega sveta kaže na to, da so njihove druge možnosti še slabše (Krugman, 1997c).

Protekcionizem se navaja kot eden izmed večjih vzrokov za vojne. Nasprotniki protekcionizma trdijo, da je v 17. in 18. stoletju prihajalo do nenehnih konfliktov med

evropskimi državami, katerih vlade so bile predvsem merkantilistične in protekcionistične. Eden od glavnih vzrokov za ameriško revolucijo naj bi bile britanske carine in davki, prav tako naj bi protekcionistične politike vodile do prve in druge svetovne vojne. Frederic Bastiat je že v 19. stoletju povedal: »Če blago ne bo prehajalo čez mejo, bodo pa vojaki.«

4.3 Ukrepi usmerjanja mednarodne menjave

Država ima pri odločitvi za zaščito določene panoge ali celega gospodarstva na voljo različne ukrepe, ki jih pogosto označujemo s pojmom zunanjetrgovinska politika. Cilj ukrepov zaščitne politike je izboljšanja položaja domačih proizvajalcev glede na položaj tujih proizvajalcev. To je možno doseči z ukrepi, ki na domačem trgu zvišajo cene tujih proizvodov, znižajo stroške domačih proizvajalcev ali omejijo dostop tujih proizvajalcev na domači trg na nek drug način. Ukrepe zunanjetrgovinske politike lahko razvrščamo na različne načine.

Svetovna trgovinska organizacija deli ukrepe na (Kumar, Bovha & Aristovnik, 2000, str. 101):

- carinske,
- necarinske,
- ukrepe na področju mednarodne menjave storitev.

Glede na usmeritev nacionalne ekonomske politike lahko ukrepe razvrstimo v dve skupini (Kumar, Bovha & Aristovnik, 2000, str. 101):

- aktivni ukrepi zunanjetrgovinske politike (ukrepi, ki spodbujajo izvoz in s tem domače gospodarstvo na tujih trgih; mednje sodijo: izvozne subvencije, proizvodne subvencije, devalvacija, tehnična pomoč, dumping),
- pasivni ukrepi zunanjetrgovinske politike (ukrepi, ki zaščitijo domače gospodarstvo pred uvozom iz tujine; to so carine, uvozni davki, depoziti, carinske kvote, javni nakupi, različni zdravstveni in drugi predpisi).

Aktivni ukrepi usmerjajo in pospešujejo tokove izvoza in s tem izboljšujejo pogoje domačega gospodarstva na tujih trgih. Uporaba teh ukrepov je povezana s teorijo in prakso; z oceno, da je rast izvoza eden ključnih dejavnikov pospešenega gospodarskega razvoja. Pasivni ukrepi posredno ali neposredno vplivajo na uvozne tokove, z njimi država omejuje uvoz blaga in proizvodnih dejavnikov. Ukrepi tako zaščitijo domačo proizvodnjo pred premočno tujo konkurenco.

4.3.1 Carina

Carina, najpogosteje uporabljen ukrep zaščite domačega gospodarstva, je dajatev v nacionalni valuti na blago, uvoženo iz tujine. Ob prestopu državne meje lastnik blaga plača predpisano

dajatev. Carine imajo fiskalni in zaščitni ekonomski učinek. Zaščitni učinek carine se kaže v povečanju dohodkov domačih proizvajalcev. Carina zviša cene tujih proizvodov, tako da lahko domača podjetja na domačem trgu uspešno prodajajo proizvode kljub višjim cenam v primerjavi s tujim podjetjem. Fiskalni učinek carine pomeni, da država s pobiranjem carine ustvarja proračunski dohodek (Kumar, 1999, str.186).

Glede na smer blaga, ki prehaja meje ekonomskega prostora, ločimo uvozne, izvozne in tranzitne carine. V praksi se danes uporabljajo predvsem uvozne carine, katerih uporabo dovoljujejo pravila Svetovne trgovinske organizacije (STO). Po načinu določitve in spreminjanja višine carinske dajatve ločimo (Kumar, 1999, str. 187):

- carine glede na vrednost blaga (carine ad valorem),
- carine glede na količino blaga (specifične carine).

Glede na spremenljivost in način uporabe so carine stalne, začasne, progresivne, degresivne, retorzijske, dodatne, prohibitivne, antidumping, itd.

4.3.1 Kontingenti

Kontingent oz. kvota pomeni količinsko omejevanje uvoza blaga v državo. Država omeji celotno količino uvoza blaga za obdobje enega leta. Vlada v ta namen izda omejeno število uvoznih dovoljenj in prepove uvoz blaga brez dovoljenj. Kontingenti vplivajo na obseg uvoza, ki je manjši, kot bi bil brez omejitve, ter (posredno zaradi manjše ponudbe) zvišajo nivo cen kontingentiranega blaga doma nad svetovno ceno, po kateri imetniki uvoznih dovoljenj kupujejo blago v tujini (Pugel & Lindert, 2000, str.143).

Glede na način opredelitve kontingentiranega blaga ločimo (Kumar, 1999, str. 193):

- količinske oz. blagovne kontingente,
- vrednostne oz. devizne kontingente.

Uporabo kontingentov je v skladu s pravili STO dopustna le izjemoma. Država lahko uporabi ta ukrep v primeru občutnih plačilnobilančnih težav. Izjema velja tudi za države v razvoju, ki lahko uporabo kontingentov upravičijo z utemeljitvijo, da je njihova uporaba potrebna za doseganje boljših gospodarskorazvojnih rezultatov. V Sloveniji je bila uporaba kontingentov praktično odpravljena že leta 1992 (Čebulj, 2002).

4.3.3 Stimulacije

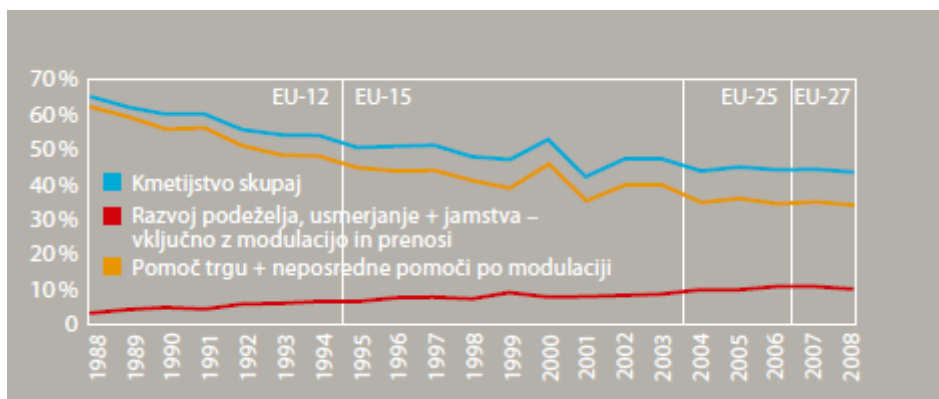
Stimulacija ali subvencija je ukrep zaščite domačega gospodarstva, ki ga država pri uvozu blaga ne izvaja neposredno na meji. S stimulacijami se neposredno povečajo dohodki in neposredno ali posredno zmanjšajo stroški podjetij iz zaščitene dejavnosti, ki poslujejo s

tujino. Praviloma veljajo za izvoznike, lahko pa so namenjene tudi celotni proizvodnji določenega proizvoda. Stimulacije se izvoznikom plačujejo z uporabo proračunskih sredstev države (Kumar, 1999, str. 191).

V pravilniku STO so stimulacije opisane kot »nepoštena konkurenca« in uvoznim državam dovoljujejo nadomestilo škode v obliki povračilnih dajatev. Uporaba ukrepa je po pravilih STO dovoljena za uveljavitev nacionalno sprejetih pomembnih socialnih ali gospodarskih razvojnih ciljev. Članice STO soglašajo, da subvencije, ki jih ena od njih uporablja, lahko povzročajo negativne učinke drugim državam članicam. Države članice lahko stimulacije uporabljajo le v skladu z določbami posebnega sporazuma, sprejetega v času Tokijskega kroga pogajanj.

EU v veliki meri subvencionira kmetijstvo. Skupna kmetijska politika (SKP) je že več kot 40 let ena najpomembnejših vseevropskih politik, zato ne preseneča, da gre za SKP velik del skupnega proračuna in izdatkov EU, saj nadomešča nacionalno politiko in izdatke za kmetijstvo. Prva leta obstoja EU je bil SKP namenjen velik odstotek proračunske porabe, v določenih obdobjih tudi več kot dve tretjini. Zdaj je za SKP namenjenih približno 55 milijard evrov na leto. To je 40 % skupnega proračuna EU in manj kot 0,5 % BDP v EU (Slika 6). Za financiranje SKP vsak državljan EU prispeva približno 2 evra na teden (Evropska komisija, 2008).

Slika 6: Odstotek EU proračuna namenjen SKP v letih od 1988 do 2008

Vir: Evropska komisija, Skupna kmetijska politika na dlani, 2008.

4.3.4 Dumping

Dumping pomeni prodajo proizvodov v tujini po ceni, nižji od njihove »normalne« cene. »Normalna« cena ima dve opredelitvi. Prva pravi, da je to cena, po kateri se proizvod prodaja na domačem trgu. Dumping je v skladu z omenjeno opredelitvijo mednarodna cenovna diskriminacija, ki koristi kupcem izvoznih proizvodov. Druga opredelitev pa pravi, da je

»normalna« cena tista, ki je enaka povprečnim stroškom proizvodnje proizvoda, ki vključuje tudi dobiček. Dumping pomeni prodajo proizvodov v tujini po ceni, nižji od celotnih povprečnih stroškov proizvoda (Pugel & Lindert, 2000, str. 184).

Država, ki dokaže tržno prednost tujega izvoznika zaradi prodajnega dumpinga, lahko uvede antidumpinško dajatev na uvoz proizvodov tujega izvoznika. Splošni sporazum o carinah in trgovini (GATT) določa, da se antidumping ukrepe lahko uvede, če je cenovni dumping dokazan in če je istočasno ugotovljena in dokazana tudi materialna gospodarska škoda, povzročena domačim proizvajalcem zaradi cenenege uvoza dumpinškega proizvoda.

4.3.5 Samoomejitveni ukrepi pri izvozu

Samoomejitveni ukrepi pri izvozu so dogovori, s katerimi vlada uvozne države pri tujih izvoznikih doseže »prostovoljno« omejitev izvoza v to državo. Uvozne omejitve kot prikrit način zaščite domačega gospodarstva pred tujim uvozom danes uporabljajo zlasti velike države. ZDA so sprejem samoomejitvenih izvoznih ukrepov pri azijskih in drugih izvoznikih na trge ZDA dosegle konec leta 1960 (Pugel & Lindert, 2000, str. 147). STO ima omejene možnosti nadzora nad izvoznimi omejitvami, saj je ukrep bilateralne narave in velja samo za državi podpisnici. Uporaba izvoznih omejitev je po ocenah STO v porastu in je oblika diskriminacijske prakse usmerjanja zunanjetrgovinske menjave. Japonska je prostovoljno omejitev izvoza uporabila pri izvozu svojih avtomobilov v ZDA. S tem je zmanjšala ponudbo japonskih vozil na ameriškem trgu, posledično pa so japonski proizvajalci avtomobilov lahko dvignili cene in zaslužili več, kot bi brez uporabe tega ukrepa (Bhagwati, 2008).

4.3.6 Standardi kakovosti

Pri omejevanju uvoza lahko država uporablja prikrite načine, s katerimi prepreči tujo konkurenco na domačem trgu. Natančno zakonodajo s podrobnimi predpisi o kakovosti proizvodov, ki določajo zahteve glede varnosti, ekološke sprejemljivosti, zdravja in sanitarnih lastnosti proizvoda, lahko država uvede za zaščito domačih proizvajalcev. Predpisi so lahko tako podrobni, da jih zmorejo dosegati samo domači proizvajalci. Z uporabo tehničnih standardov in predpisov se je EU v preteklosti ubranila uvoza ameriške govedine, ki vsebuje v EU nedovoljene rastne hormone (Pugel & Lindert, 2000, str. 152). STO je sprejela pravila, ki naj bi preprečila, da bi prepisi in standardi v določeni državi delovali tako, da bi ovirali mednarodno menjavo.

4.3.7 Prelevmani

Prelevmani so ukrep usmerjanja mednarodne menjave agrarnih proizvodov. Država predpiše lastniku blaga posebno dajatev v nacionalnem denarju, ki jo mora plačati, ko blago prečka

državno mejo. Država z ukrepom dodatno zaščiti domačo proizvodnjo pred tujo konkurenco tistih proizvodov, ki imajo zajamčene odkupne cene ali pa na drug način opredeljene domače cene. Način določanja prelevmana je podoben kot pri davku. Učinki prelevmana so podobni kot pri carini, saj povzročijo podražitev uvoza in boljše dohodkovne ter proizvodne možnosti za domače proizvajalce (Kumar, 1999, str. 197).

Znesek prelevmanske dajatve je prilagodljiv in ga država spreminja glede na razliko do domače cene, ki nastaja zaradi spreminjanja uvoznih (svetovnih) cen. Prelevmani se hitro spreminjajo in lahko dosegajo zelo visoke relativne vrednosti, zato so zelo neprijeten ukrep tako pri izvoznikih kot uvoznikih. Članice STO so sprejele odločitev, da bodo po uveljavitvi urugvajskega kroga pogajanj članice GATT prelevmanske dajatve preoblikovale v carine. Tako naj bi se njihove stopnje dodale veljavnim carinskim stopnjam (npr. 10 % carinska stopnja + 5 % = 15 % nova carinska stopnja).

5 PROTEKCIONIZEM V GOSPODARSKI KRIZI

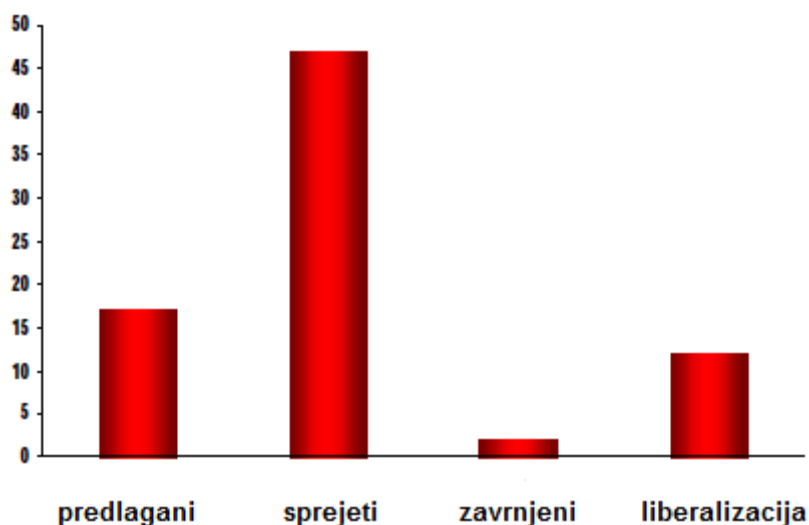
V času, ko globalna ekonomija pada v resno recesijo, postajajo politični pritiski za protekcionizem, s katerim bi se zavarovali pred uvozom in s tem ohranili domače zaposlitve, vse močnejši povsod po svetu. Zgodovina nas uči, da naraščajoče ovire za prosto trgovino in recesija gospodarstvo lahko pahnejo v dolgoročni krč (Gamberoni & Newfarmer, 2009).

5.1 Pregled protekcionističnih ukrepov v svetu

Voditelji G-20 so 15. novembra 2008 podpisali zavezo v izogib protekcionističnim ukrepom. Kljub temu so številne države, od tega 17 držav članic G-20, sprejele 47 ukrepov, ki vplivajo na omejitev trgovanja na škodo drugih držav. Medtem ko je takšen trend razlog za skrb, pa so bili vplivi ukrepov na trgovanje majhni. Oster upad trgovanja, ki ga je moč zaznati v prejšnjih obdobjih, ni posledica protekcionizma, ampak globalne recesije in finančnih stroškov, ki so močno narasli zaradi nizke ponudbe na teh trgih. Kljub temu je trend protekcionizma v porasti in vseh posledic recesije še ni mogoče zaznati. Trendi so zaskrbljujoči, zato jih je vredno stalno spremljati (Gamberoni & Newfarmer, 2009).

Od začetka finančne krize je bilo predlaganih in/ali sprejetih 78 trgovalnih ukrepov. Od teh je 66 takih, ki vsebujejo omejitve trgovanja, 47 omejevalnih ukrepov pa je bilo uvedenih naknadno (Slika 7).

Slika 7: Število ukrepov sprejetih od oktobra 2008 do februarja 2009

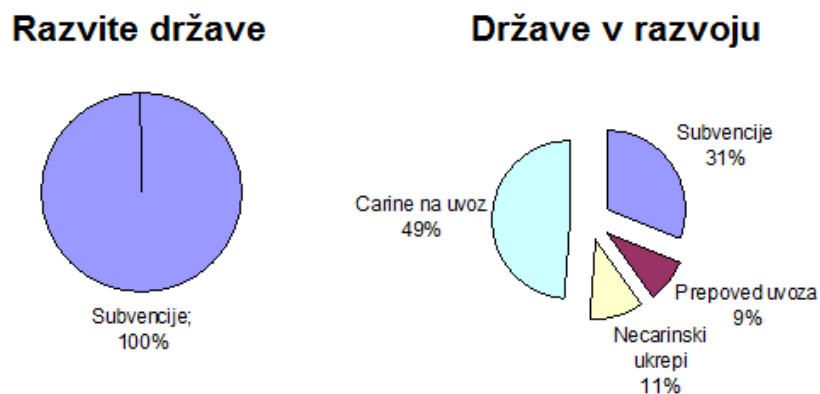
Vir: Trade Notes, 2009.

Dvig carin obsega samo tretjino teh ukrepov, polovico v razvijajočih se državah. Rusija je na primer carinske dajatve povečala na rabljene avtomobile, Ekvador pa je dajatve povečal za več kot 600 vrst blaga. Med necarinske ukrepe sodijo recimo argentinsko neavtomatično licenciranje za avtomobilске dele, tekstil, televizijske aparate, igrače, čevlje in usnjene izdelke ter indonezijska zahteva, da je pet kategorij izdelkov (obutev, oblačila, igrače, elektronika, hrana in pijača) dovoljeno uvažati le v določenih petih pristaniščih in letališčih. V nekaterih državah so poostitve standardov upočasnile uvoz – to se je zgodilo, ko je Kitajska prepovedala uvoz irske svinjine, zavrnila belgijsko čokolado, italijanski vinjak, britansko omako, nizozemska jajca in španske mlečne izdelke ali ko je Indija ukinila uvoz kitajskih igrač. Izvozne subvencije so še posebej razvpite, saj so v nasprotju z osnutkom sporazuma iz Dohe.

EU je naznanila nove izvozne subvencije na maslo, sir in mleko v prahu. Manj očitno sta Kitajska in Indija povečali povračilo davka za izvoznike in čeprav je subvencioniranje stvar razprave, je časovni potek teh ukrepov vprašljiv. Subvencije za avtomobilsko industrijo so se razširile in skupno po vsem svetu znašale 48 milijard dolarjev, večino od tega (42,5 milijarde dolarjev) v državah z visokimi dohodki. Poleg ZDA, ki so za neposredne subvencije svojim trem državnim podjetjem namenile 17,4 milijarde dolarjev, so Kanada, Francija, Nemčija, VB, Kitajska, Argentina, Brazilija, Švedska in Italija prav tako zagotovile posredne ali neposredne subvencije svojim podjetjem.

Subvencije so lahko povezane z zahtevo, da podjetja ohranijo domače zaposlitve, čeprav na račun zapiranja bolj učinkovitih tovarn na tujem, v razvijajočih se državah. Francoski predsednik Sarkozy naj bi v sklopu svojega 6-milijardnega paketa pomoči predlagal, da naj za ohranjanje delovnih mest v Franciji Renault in Peugeot-Citroen zapreta obrate na Češkem, V primeru Evropske unije državne pomoči ne smejo biti pogojene z lokacijo podprtih ekonomskih aktivnosti ali zaposlenosti. Da bi preprečili takšne lokalno usmerjene ukrepe, se lahko vlade odzovejo na politiko ostalih. Lep primer je Kanada, ki je dala enake subvencije, kot so jih dale ZDA Detroitским proizvajalcem avtomobilov, s čimer je zagotovila, da so kanadske tovarne ameriških proizvodov ostale odprte. Izjemen trend, ki izhaja iz teh dejanj je, da se razvite države raje odločajo za subvencije kot omejitve na meji, medtem ko so države v razvoju uporabile več vrst protekcionizma. Slika 8 prikazuje vrste ukrepov, ki so jih uporabile razvite države in države v razvoju. To vsekakor priča o superiorni finančni moči državnih proračunov razvitih držav. Vendar ko bodo enkrat zaradi ekonomskih pritiskov morali zamenjati stimulacije z neizogibno potrebo po zmanjšanju primanjkljaja, bo ta vzorec morda napovedal enako močen pritisk za omejitev mednarodne konkurence (Gamberoni & Newfarmer, 2009).

Slika 8: Vrste ukrepov, ki so jih uporabile razvite države in države v razvoju

Vir: Trade Notes, 2009.

Kmetijstvo kot ena najpomembnejših vseevropskih politik, finance in trg dela so še posebej občutljiva področja, ki jih je vredno opazovati, zato jih bom tudi v nadaljevanju posebej predstavil.

V kmetijstvu najbrž ni pričakovati novih ukrepov, ker že sedanje zakonske ureditve zagotavljajo avtomatični dvig subvencij, ko cene kmetijskih proizvodov padejo. Veliko programov EU, ZDA in Južne Koreje spodbujajo cene, kar pomeni, da ko cene blaga padejo, neposredna plačila proizvajalcem narastejo. Predvidevanja za ZDA so na primer bila, da bodo

subvencije iz leta 2008, ki so znašale 8,1 milijarde dolarjev, v letu 2009 narasle na 9,9 milijarde. Take subvencije predstavljajo dodatno breme za proizvajalce iz Afrike, Azije in Latinske Amerike, kjer države nimajo toliko sredstev, da bi lahko izenačile subvencije bogatejših držav (Gamberoni & Newfarmer, 2009).

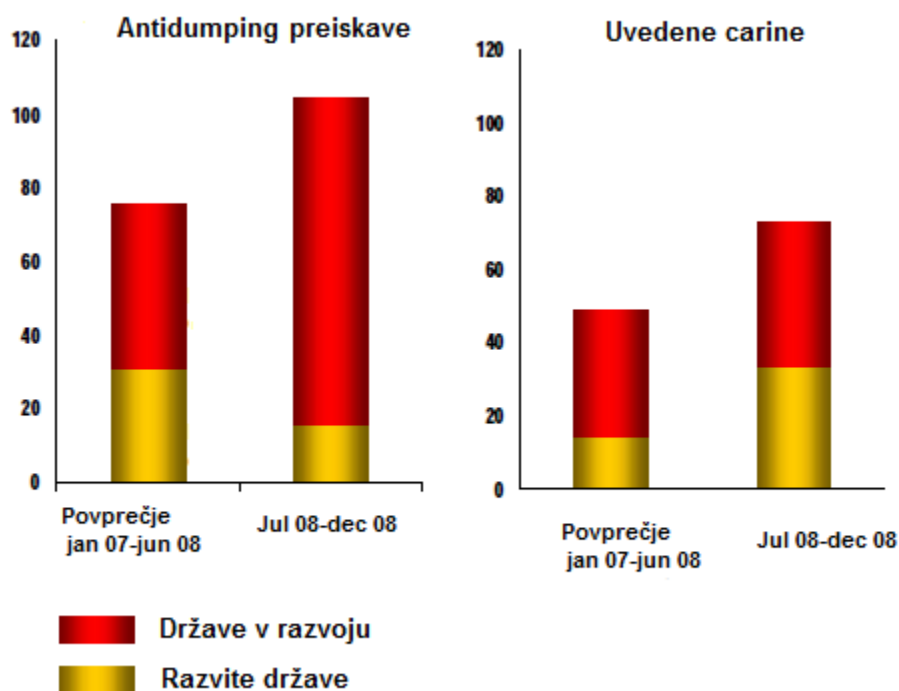
Podobno je v finančnem sektorju. Medtem ko se v javnosti poudarja nujnost vzpostavitve finančne stabilnosti, pa so vse države svoje finančne subvencije namesto subvencioniranja tujih bank namenile domačim bankam (mogoče je to posledica relativnih velikosti bank in ne toliko nacionalnega protekcionizma) (Gamberoni & Newfarmer, 2009).

V nekaterih državah so se delavci prizadevali za povečanje omejitve tuje delovne sile. Tako so konec januarja 2009 v VB v času bliskovite rasti brezposelnosti delavci v naftni rafineriji stavkali proti zaposlovanju portugalskih in italijanskih gradbincev, kar je spodbudilo številne druge podpirne proteste po vsej državi. Delavci so se pritoževali, da so tuja podjetja spregledala usposobljene britanske delavce. Da bi zaščitila domačine pred veliko brezposelnostjo je tudi Malezija v januarju prepovedala zaposlovanje tujih delavcev v tovarnah, trgovinah in restavracijah. Švicarji pa so na referendumu v začetku februarja sprejeli Evropska delovna pravila, ki vključujejo tudi delavce novo priključenih držav (Gamberoni & Newfarmer, 2009).

5.2 Pregled ostalih protekcionističnih ukrepov

Po obdobju gospodarske upočasnitve se je število antidumping ukrepov (začete preiskave in uvedene carine) leta 2008, še posebej v drugi polovici leta, povečalo. V primerjavi z letom 2007 se je število antidumping preiskav povečalo za 15 %, število ugotovljenih primerov uvedenih carin pa je naraslo za 22 %. Največ preiskav so sprožile države v razvoju, medtem ko so razvite države uvedle številne nove carinske dajatve. Slika 9 kaže primerjavo antidumping ukrepov v letu 2007 in 2008 med razvitimi in razvijajočimi državami. Najbolj aktivna na tem področju je Indija, ki je odgovorna za 29 % vseh preiskav. Samo decembra 2009 je Indija sprožila antidumping preiskave za nerjaveče jeklo proti 19 državam. ZDA in EU sta izmed vseh držav največkrat uvedli carine. EU je decembra 2008 uvedla carine na konzervirano sadje iz Kitajske in na varjene cevi iz železa ali nelegiranega jekla iz Belorusije, Kitajske in Rusije (Gamberoni & Newfarmer, 2009).

Slika 9: Primerjava antidumping ukrepov v letu 2007 in 2008 med razvitimi in razvijajočimi državami.

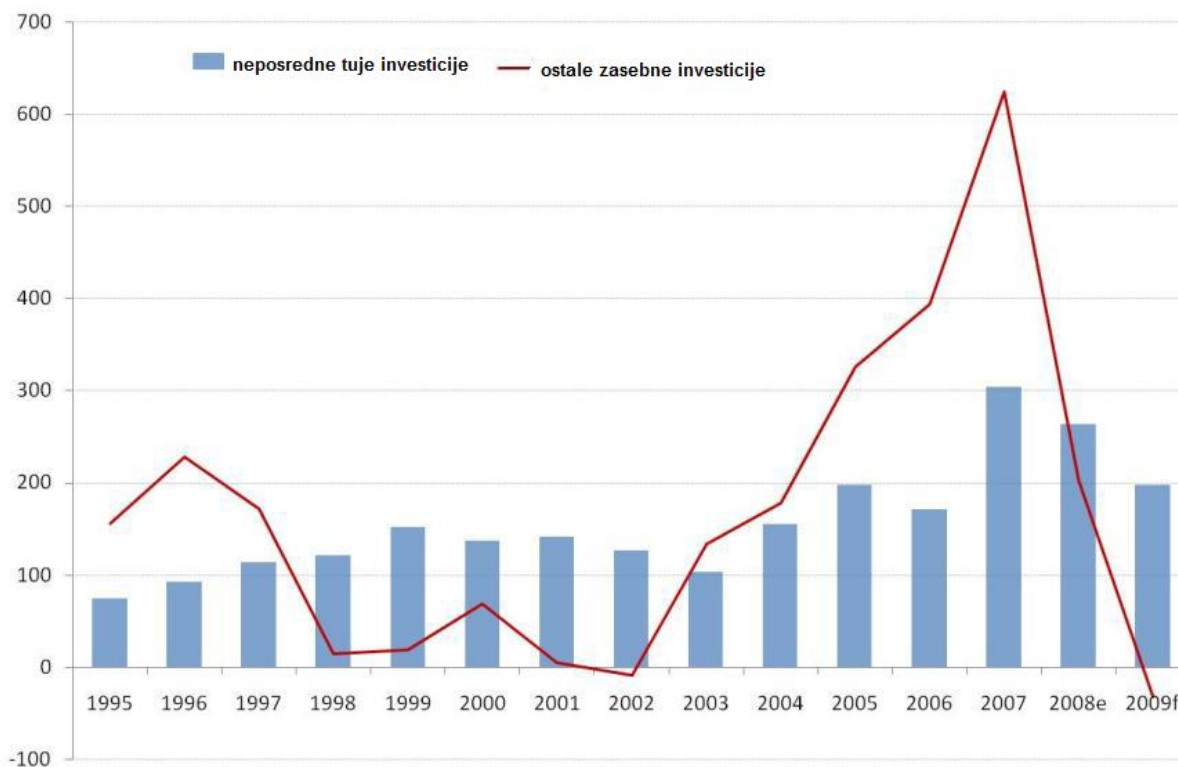
Vir: Trade Notes, 2009.

Prvi večji ukrep so sektorske subvencije. Skozi ta ukrep želijo vlade pospešiti strukturne spremembe pri podjetjih, ki so bila v krizi močno prizadeta. Najboljši primer so finančna podjetja in avtomobilski sektor. Glavno načelo bi naj bilo ločevati med dvema vrstama pomoči: pomoč podjetjem zaradi sistemskih razlogov in pomoč podjetjem s strukturnimi problemi. Ukrepi, ki so na voljo v celotnem gospodarstvu (splošna davčna olajšava, razna usposabljanja), zmanjšujejo prilagoditvene napore in vzpodbujajo okrevanje podjetij brez večjega spreminjanja proizvodnih dejavnikov, medtem ko pomoč, ki je omejena samo na en sektor, postavlja tako ostalo gospodarstvo kot tudi primerljive sektorje v drugih državah v slabši položaj. Če nato druga država tudi poveča subvencije na raven prve, lahko taka tekma v subvencijah pripelje do tega, da te na koncu ne koristijo nobeni državi (OECD, 2009).

V zadnjih letih so nekatere vlade nacionalne predpise o tujih investicijah okrepile z zakoni o tujih investitorjih, medtem ko budno spremljajo naložbe tujih podjetij v državni lasti. Slika 10 prikazuje tokove zasebnega kapitala za 24 večjih razvijajočih se gospodarstev v milijardah USD. Takšni ukrepi so se redko pojavljali v prejšnjih krizah. Dejansko so krize pogosto spremljale liberalizacije naložbenih omejitev za lažje dokapitaliziranje lokalnih podjetij ali za podporo plačilne bilance. A takoj ko gospodarstva začnejo okrevati in se mednarodne naložbe

povečajo, se vlade prevzemom tujih vlagateljev lokalnih podjetij, ki so prejeli državne podpore ali podjetij, katerih premoženje se zdi podcenjeno, lahko uprejo (OECD, 2009).

Slika 10: Tokovi zasebnega kapitala za 24 večjih razvijajočih se gospodarstev, 1995-2009 v milijardah USD

Vir: Institute for International Finance, 2009.

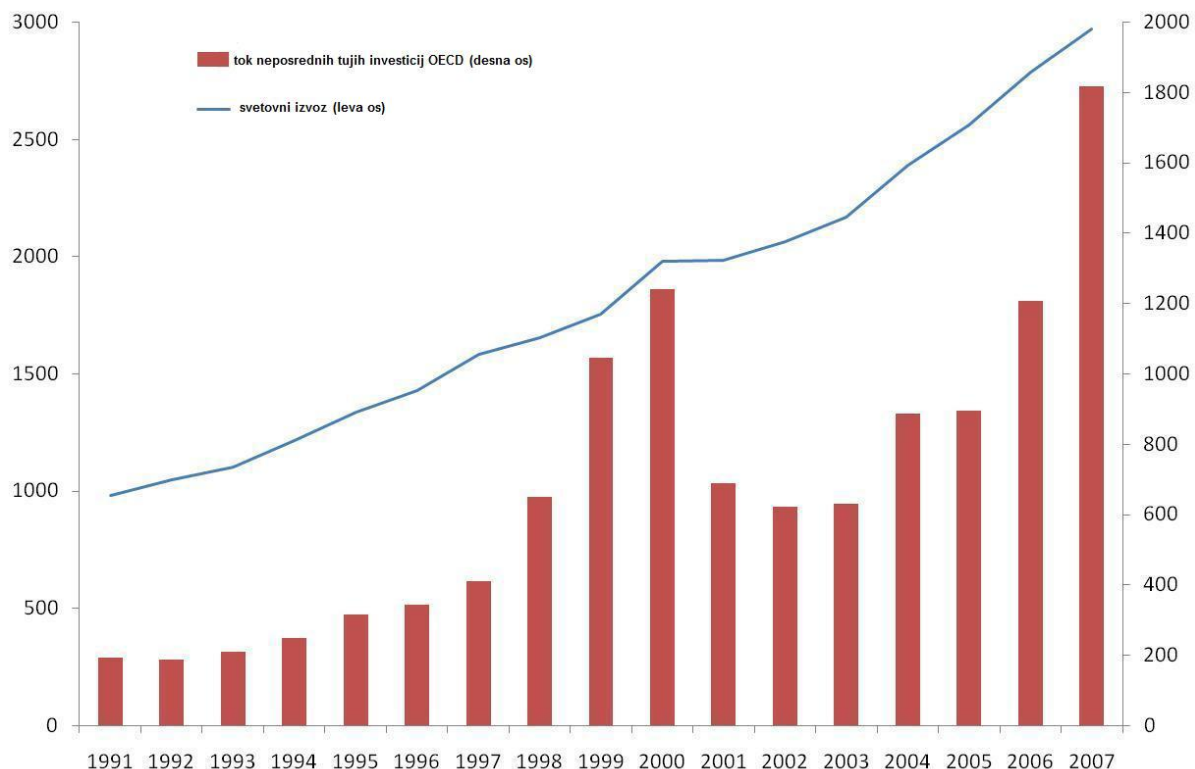
5.3 Omejitve naložbam v tujino

V času kriz so vlade večkrat poskušale domači kapital ohraniti doma, ne da bi omejevale kapitalske tokove. V preteklosti so z namenom ohranjanja domače zaposlenosti investitorje odvrčale s pomočjo davčnega sistema. To predvsem drži za 70-ta leta prejšnjega stoletja, pa tudi pozneje so se določena podjetja soočala z očitki o tujem »outsourcingu« ali »offshoringu«.

Zasilni ukrepi v krizi morajo biti načrtovani z jasno strategijo izhoda in morajo biti začasni ter transparentni. V primerih, ko kronične presežne zmogljivosti prispevajo k sektorskim težavam med krizo, morajo biti vladne pomoči povezane s prestrukturiranjem, racionaliziranjem in konsolidacijo sektorja – če je možno na globalni ravni. Kapital bi moral teči tako znotraj gospodarstva kot mednarodno tja, kjer se ga lahko uporabi najbolj učinkovito in tako pripomore k največji možni rasti gospodarstva.

Politike, sprejete sredi trenutne krize in vezane na državne pomoči, lahko predstavljajo oviro v ključnih industrijskih panogah, ki ohranjajo kapital prisiljen v neproduktivno uporabo, s tem pa otežujejo strukturne spremembe (OECD, 2009). Slika 11 prikazuje svetovni izvoz in tok neposrednih tujih investicij OECD, ki je bil leta 2007 na zgodovinsko visoki ravni.

Slika 11: Svetovni izvoz in tok neposrednih tujih investicij OECD, 1991-2007 v milijardah USD

Vir: OECD, 2009.

5.4 Primeri protekcionističnih ukrepov v izbranih državah

V nadaljevanju bom podrobneje predstavil primere protekcionističnih ukrepov, ki so jih sprejeli v Rusiji, Franciji, ZDA in na Kitajskem.

5.4.1 Rusija

Upoštevajoč nove omejitve trgovanja, ki jih je Rusija uvedla v obdobju od novembra 2009 do februarja 2010, od tega 16 novih ukrepov in 6 povečanj že obstoječih carin, Rusija ostaja izrazit uporabnik omejitvenih trgovinskih ukrepov v svetovnem merilu in očitno deluje v nasprotju s splošnimi tendencami po postopnem zmanjšanju s krizo povezanih trgovskih

omejitev. Novim carinskim povečanjem so sledili še številni drugi ukrepi v podporo domači industriji, kot je avtomobilski sektor, kot tudi subvencije namenjene določenemu sektorju ali celo določenemu podjetju in druge podporne sheme, ki so namenjene krejitvi povpraševanja po domačih proizvodih (European Commission, 2010).

Z začetkom veljavnosti carinske unije med Rusijo, Kazahstanom in Belorusijo 1. januarja 2010 je prišlo do enostranskega povečanja carin, ki so bile sprva uvedene kot začasni ukrep decembra 2008 kot del ruske strategije v boju proti krizi. Te so postale stalna značilnost novega režima in so se prav tako razširile še na drugi dve državi. To je jasen primer institucionalizirane protekcionistične politike, ki ima negativen vpliv na obseg blagovne menjave in izvoza za vse tri vpletene države. Povečanje carinskih stopenj znotraj carinske unije je imelo pomemben vpliv ne samo na EU izvoz v Rusijo, ampak tudi iz tretjih držav. Delovanje novega sistema je začelo močno vplivati na EU izvoznike, saj so se spremenili uvozni postopki in licenčne zahteve za številne proizvode (European Commission, 2010).

Stroški protekcionizma niso bili visoki samo za ruske trgovske partnerje. Znotraj ruske administracije je čedalje več zavedanja, da je omejitvena trgovinska politika slaba in da ne bo zaščitila gospodarstva pred krizo. Celo nasprotno, zaradi zmanjšanja količine trgovanja je ruska industrija imela zgolj majhne pozitivne učinke, medtem ko so se stroški dobrin za uporabnike povečali. Ruska vlada je že začela z revizijo svojih proti kriznih ukrepov, ki bo dokončana v roku nekaj mesecev (European Commission, 2010).

5.4.2 Francija

Na vrhu srečanja voditeljev EU marca 2009 je francoski gospodarski minister Luc Chatel izjavil, da je načrt poceni posojil za avtomobilsko industrijo že prinesel prve rezultate, saj naj bi povzročil vrnitev proizvodnje cliota v domovino, kar je sprožilo precej razburjanja. Proizvodnja v tovarni v Flinsu blizu Pariza je nudila zaposlitev 400 francoskim delavcem. Sarkozy je na tiskovni konferenci na istem vrhu zatrdil, da je paket pomoči avtomobilskim proizvajalcem ustvaril 400 novih delovnih mest, ampak ne na račun slovenskih delavcev v Novem mestu. To je natančno tako, kot smo si zamišljali, da bi paket moral delovati, je povedal. Dodal je še, da je tovarna v Novem mestu polno zaposlena in da se je povpraševanje po manjših avtomobilih povečalo tudi na račun premij za rabljena vozila širom po Evropi. Kot rezultat tega je obrat v Novem mestu polno zaposlen, delavci v njem pa v treh osemurnih izmenah proizvajajo avtomobile twingo. Uspehi v Novem mestu so odličen dokaz, da je Sarkozy govoril nesmisel, ko je na televiziji februarja istega leta trdil, da proizvodnja francoskih avtomobilov za francoski trg v vzhodni Evropi ni upravičena. Dobički pri majhnih avtomobilih so tako majhni, da so takšni modeli lahko dobičkonosni samo, če so narejeni s cenejšo delovno silo. Twingo 2 najbrž ne bi obstajal, če ga ne bi proizvajali v Sloveniji. Resnica o 400 novih delovnih mestih pa je nekoliko drugačna od tega, kar je govoril Sarkozy. Renault je namreč v petih mesecih nameraval proizvesti 8000 cliotov. Razlog, da so ponovno

zagnali proizvodnjo cliota prav v Flinsu pa je v tem, da so to znamko avtomobila tam proizvajali že prejšnje leto, torej leta 2008, in je bil zato ponovni zagon proizvodnje tam toliko lažji (Charlemagne, 2009).

5.4.3 ZDA

Klasičen primer protekcionističnega ukrepa je 1604. člen predloga zakona o stimulaciji gospodarstva, saj zahteva, da se določena sredstva porabijo izključno v domačem gospodarstvu. Čeprav je lahko takšen ukrep med ljudmi priljubljen, so protekcionistični ukrepi v preteklosti v časih recesij ekonomsko okrevanje ovirali in bodo najbrž imeli podoben učinek tudi v današnji krizi.

Predlog zakona zahteva, da sredstva dodeljena podjetjem iz tega zakona ne smejo biti namenjena za nakup jekla, železa ali industrijskih izdelkov za gradnjo javne infrastrukture, razen če so te dobrine proizvedene v Združenih državah Amerike. Od teh določb so možna odstopanja, samo če:

- bi bila uvedba teh določb v nasprotju z nacionalnim interesom,
- jekla, železa in industrijskih izdelkov proizvedenih v ZDA ni v zadostnih količinah ali zadovoljivi kakovosti, ali
- bi uporaba jekla, železa in industrijskih izdelkov proizvedenih v ZDA povečala stroške projekta za več kot 25 %.

Predlog zakona predvideva uporabo domačega jekla, železa ali industrijskih izdelkov, pri čemer uporaba teh ne sme povečati stroškov projekta za več kot 25 %. Ni si težko zamisliti projekta, kjer je cena domačega jekla 1,2 milijarde dolarjev, ponudba tujega podjetja za isti projekt pa je 1 milijarda dolarjev. Zakon kljub temu zahteva uporabo domačega jekla in s tem podražitev projekta za 200 milijonov dolarjev. Še več, ni si težko zamisliti, da se kaj takega lahko zgodi na stotih projektih (dva projekta na zvezno državo), s čimer se izdatki davkoplačevalcev povečajo za 20 milijard dolarjev.

Novembra so delavski sindikati od nove administracije začeli zahtevati, naj preuči mehanizme, da bi državno plačana dela bila opravljena v Združenih državah v največji možni meri. Zahtevo so podali kljub temu, da protekcionistični ukrepi vodijo k izgubi služb. Neka ekonomska študija je pokazala, da je bilo leta 2002 z uvedbo carin na jeklo izgubljenih 200.000 delovnih mest. To se je zgodilo zato, ker privatni sektor moral preživeti v okviru svojih sredstev. V primeru, da se je cena jekla povišala in so se s tem stroški za jeklo povečali, so morala podjetja najti rezerve drugje, kar pa se je odrazilo v odpuščanju delavcev. Tako je tudi v tej krizi pričakovati podobne odzive privatnega sektorja, če se jih bo prisililo kupovati dražje domače materiale. Pričakovati je tudi protiukrepe drugih držav in s tem zmanjšanje ameriškega izvoza. Okrevanje ameriškega gospodarstva je odvisno od rasti

svetovnega gospodarstva in protekcionistični ukrepi bodo rast svetovnega gospodarstva omejevali oz. upočasnjevali (US Senate Republican Policy Committee, 2009).

5.4.4 Kitajska

EU je največji trgovski partner Kitajske, ki pa se čedalje bolj pritožuje nad pogoji poslovanja evropskih podjetij na Kitajskem. Vodilni evropski strokovnjaki in poslovneži trdijo, da je Peking kršil dogovor o trgovanju in povečal zaščito domačih podjetij. Evropska gospodarska zbornica na Kitajskem je ugotovila, da je 40 % članov prepričanih, da se bodo poslovne razmere na Kitajskem v prihajajočih dveh letih poslabšale. Jacques de Boisseson, predsednik zbornice, opozarja na zaskrbljujočo rast protekcionizma na obeh straneh in kitajske oblasti svari, da bolj kot bodo nagajale evropskim podjetjem, bolj lahko pričakujejo povračilne ukrepe z nasprotne strani. Velik spor je nastal zaradi boja za trg elektroturbin izdelanih v EU, pri čemer je bila veliko pritožb deležna selektivna regulativa, ki je privilegirala kitajske proizvajalce pred mednarodno konkurenco. Nova pravila, ki omejujejo turbine pod 1MW, so namreč učinkovito odrezala vsa, razen največjih kitajskih podjetij, ki so v državni lasti in so edina izdelala turbine prave velikosti. Kljub velikim programom povečevanja pridobivanja električne energije s pomočjo vetra na Kitajskem, nobeno mednarodno podjetje za izdelavo turbin že od leta 2005 ni dobilo koncesije za to dejavnost.

Tudi druga področja so prizadeta z regulatornim protekcionizmom, to so na primer mobilni telefoni, kjer je Kitajska sprejela vrsto standardov, za katere so potrebni dolgotrajni in dragi dodatni testi za modele, ki so evropske ali druge mednarodne teste že prestali. Očitno je, da so testi namenjeni samo sluzenju ministrstva, ki izdaja ustrezne certifikate in temu, da otežujejo prodajo tujim proizvajalcem. Podjetja se pritožujejo tudi nad tem, da Kitajska podjetja skozi takšno regulativo pridejo lažje (Foster & Waterfield, 2010).

SKLEP

Kriza je izbruhnila avgusta 2007, ko je nenadoma in nepričakovano prišla na površje kreditna stiska in povzročila široko škodo ter pripeljala do pretresov, ki so najhujši vse od velike gospodarske krize v začetku prejšnjega stoletja. Razširila in okrepila se je v letu 2008, kljub naporom centralnih bank in ostalih regulatorjev, da bi jo omilili. V začetku 2009 sta bila finančni sistem in globalna ekonomija že ujeti v padajoči spirali, glavni politični cilj pa je bil preprečitev dolgotrajne recesije.

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so se v ZDA začele spremembe bančne zakonodaje in deregulacija bančnega sektorja, kar je vplivalo na politiko poslovanja bank. V sklopu teh sprememb je bila odpravljena zgornja meja obrestnih mer in omogočeno zaračunavanje premije za tveganje posojilojemalcem z večjim kreditnim tveganjem v obliki višjih obrestnih mer in stroškov, dovoljena je bila uporaba kreativnega financiranja in trgovanje z novimi, bolj

zapletenimi produkti, poleg tega je bila poslovnim bankam omogočena tudi investicijska dejavnost. Po drugi strani sta poostrena regulacija in nadzor hipotekarnih posojilodajalcev, ki so ju izvajale nadzorne agencije, banke prisilila, da so zmanjšale svojo izpostavljenost visoko tveganim poslom, kar je povzročilo razmah uporabe instrumentov za prenos kreditnega tveganja, kot je listinjenje.

Leta 2000 se je razpočil visoko tehnološki balon, kar je sprožilo v ameriškem gospodarstvu recesijo, ki se je še poglobila po terorističnem napadu 11. septembra 2001. FED se je odzval z ekspanzivno denarno politiko, torej z nižanjem ključne obrestne mere. To je od maja leta 2000 do junija leta 2003 znižal z začetne ravni 6.5 % na raven 1 %.

Za finančnike finančna kriza ni ugodna zaradi negativnih posledic v obliki izgube vrednosti finančnega premoženja ali zaposlitve. Vendar kriza, na žalost, ne ostaja omejena na finančni sektor. Negativne posledice nelikvidnosti in nesolventnosti finančnih družb zadenejo v obliki zmanjšane kreditiranja tudi realni sektor svetovnega gospodarstva, ki je od leta 2007 že sicer prihajal v recesijsko fazo konjunktornega ciklusa. Ta kriza se je zaradi povezanih gospodarstev prenaša po celem svetu in dosegla tudi EU.

Posamezne države članice EU je kriza prizadela na drugačen način, odvisno od njihove strukture bančnega sistema in ekonomske situacije. Zato razen reforme depozitno garancijskih shem, ukrepov proti krizi niso sprejele vse države članice. Med državami, ki so ukrepe sprejele, obstajajo tudi razlike, tako glede na uporabljene instrumente kot glede na vsote, ki so jih namenile v te namene. Večina držav članic se je s prvimi ukrepi odzvala že v oktobru 2008, nekaj se jih je odzvalo šele pozneje. Kljub temu obstajajo skupne točke ukrepov. Velika večina držav članic je sprejela garancijske sheme za vzpostavitev zaupanja v bančni sektor. Prav tako je veliko članic sodelovalo v dokapitalizacijah pri njihovih kreditnih institucijah, da so lažje prebrodile krizo.

Veliko držav je v želji, da svojemu gospodarstvu pomagajo, uporabilo tudi protekcionistične ukrepe. Zagovorniki protekcionizma nasprotujejo svobodni mednarodni menjavi med državami, ki bi nastala na načelih popolnega liberalizma. Svobodna mednarodna menjava bi po njihovem mnenju povečevala blagostanje posameznika, države in celega sveta samo takrat, kadar so države gospodarsko enako razvite. V primeru držav z različno stopnjo gospodarske razvitosti je potrebno domače gospodarstvo pred tujo konkurenco zaščititi. Ustrezna zaščita bo omogočila, da se bo na podlagi mednarodne menjave povečeval obseg proizvodnje in potrošnje v zaščitenem gospodarstvu. Zaščita domačemu gospodarstvu omogoča, da se razvije in doseže raven razvitosti konkurenčnih držav ter tako postane konkurenčno v mednarodni menjavi. Šele takrat država zaščito gospodarstva odpravi.

Oster upad trgovanja, ki ga je moč zaznati v prejšnjih obdobjih, ni posledica protekcionizma, ampak globalne recesije in finančnih stroškov, ki so močno narasli zaradi nizke ponudbe na

teh trgov. Kljub temu je trend protekcionalizma v porasti in vseh posledic recesije še ni mogoče zaznati. Trendi so zaskrbljujoči, zato jih je vredno stalno spremljati.

LITERATURA IN VIRI

1. Androjna, J., Markovska, N., Orel, N. & Saksida, G. (2009). *The Continental Model: The case of France and Germany*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
2. Baily, M. N., Litan, R. E. & Johnson, M. S. (2008, november). *The Origins of the Financial Crisis*. Business and Public Policy, Brookings. Fixing Finance series – paper 3.
3. Bhagwati, J. (2008). *Protectionism*. The Concise Encyclopedia of Economics. Library of Economics and Liberty. Najdeno 20. aprila na spletnem naslovu <http://www.econlib.org/library/Enc/Protectionism.html>
4. Bratož, D. (2000). *Primerjalna analiza učinkovitosti pasivne in aktivne zaščitne politike* (diplomsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
5. Bricelj, A., Feregotto, T., Milutinović, B. & Santovac, B. (2009). *UK and USA*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
6. Charlemagne (2009). *French protectionism: all smoke and mirrors*. The Economist. Najdeno 15. maja na spletnem naslovu http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2009/03/french_protectionism_all_smoke
7. Čebulj, J. (2002). *Sodobni protekcijonizem: ameriške carine na jeklo, Evropa in Slovenija* (diplomsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
8. Daly, H. (2007). *Ecological economics and sustainable development : selected essays of Herman Daly*. Cheltenham, UK, Northampton: Edward Elgar.
9. European Commission (2010). *Trade restrictive measures identified in the context of the economic crisis*. Najdeno 15. maja na spletnem naslovu <http://www.gppaa.min-agricultura.pt/ri/Docs/RelatMedidasProteccionistas.pdf>
10. Evropska komisija. Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja. (2008). *Skupna kmetijska politika na dlani*. Luxembourg: Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti.
11. Foster, P. & Waterfield, B. (2010). *EU clashes with China over trade 'barriers' to rival firms*. Najdeno 16. maja na spletnem naslovu <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/eu/7871196/EU-clashes-with-China-over-trade-barriers-to-rival-firms.html>
12. Friedman, T. L. (2008). *Izravnavanje sveta : kratka zgodovina 21. stoletja*. Tržič : Učila International.
13. Gamberoni, E. & Newfarmer, R. (2009). *Trade Protection: Incipient but Worrisome Trends*. Trade Notes. Number 37. International Trade Department, PREM, The World Bank.
14. Jackson, J. K. (2009, junij). *The Financial Crisis: Impact on and Response by The European Union*. Congressional Research Service R40415.
15. Jickling, M. (2009, 29. januar). *Causes of the Financial Crisis*. Congressional Research Service R40173.

16. Kovač, B. (2007, avgust). *Lekcija globalnih financ : ogroža nas tako krhkost kapitalizma kot neodgovornost politike, da poišče prave rešitve*. Mladina, 34, str. 37.
17. Krugman, P. R. (1987). "Is Free Trade Passe?". *The Journal of Economic Perspectives*. Najdeno 28. aprila na spletnem naslovu <http://www.jstor.org/pss/1942985>
18. Krugman, P. R. (1997a). *The Accidental Theorist*. Slate. Najdeno 28. aprila na spletnem naslovu <http://www.slate.com/id/1916/>
19. Krugman, P. R. (1997b). *In Praise of Cheap Labor*. Najdeno 28. aprila na spletnem naslovu <http://www.slate.com/id/1918/>
20. Krugman, P. R. (1997c). *A Raspberry for Free Trade*. Najdeno 28. aprila na spletnem naslovu <http://www.slate.com/id/1926/>
21. Krugman, P. R. (2009). *Vrnitev ekonomike depresije in kriza leta 2008*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
22. Kumar, A. (1999). *Mednarodna ekonomika*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
23. Kumar, A., Bovha, S. & Aristovnik A. (2000). *Mednarodna ekonomika*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
24. Larson, M. D. (2007, 19. julij). *How Federal Regulators, Lenders, and Wall Street Created America's Housing Crisis. Nine proposals for a Long-Term Recovery*. Weiss Research, Inc. Najdeno 15. marca 2010 na spletnem naslovu http://www.weissgroupinc.com/whitepaper1/Housing_white_paper.pdf
25. Magee, S. P. (1976). *International Trade and Distortions In Factor Markets*. New York: Marcel-Dekker.
26. Morici, P. (2009). *Causes of and Cures for the Economic Crisis*. Najdeno 16. marca na spletnem naslovu <http://seekingalpha.com/article/125478-causes-of-and-cures-for-the-economic-crisis>
27. Mrak, M. (2002). *Mednarodne finance*. Ljubljana: GV založba.
28. Nanto, D. K. (2009, oktober). *The Global Financial Crisis: Analysis and Policy Implications*. Congressional Research Service RL34742.
29. OECD (2009, april). *Keeping Markets Open at Times of Economic Crisis*. Prepared for distribution at the G20 meeting. London: United Kingdom.
30. Petrovic, A. & Tutsch, R. (2009, julij). *Legal Working Paper Series No 8*. European Central Bank. Najdeno 18. marca 2010 na spletnem naslovu <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scplps/ecblwp8.pdf>
31. Pugel, A. T. & Lindert H. P. (2000) *International Economics*. 11. izdaja. Boston: McGraw-Hill Higher Education.
32. Roberts, P. C. (2005, julij). *US Falling Behind Across the Board*. Najdeno 27. aprila na spletnem naslovu http://www.vdare.com/roberts/050726_behind.htm
33. Ribnikar, I. (1996). *Listinjenje*. Bančni vestnik, 45, (1/2), 48-51.
34. Rupnik, K. & Berk Skok, A. (2009). *Geneza in reševanje sedanje finančne krize*. Bančni vestnik, 58, (1/2), 50-55.
35. Štiblar, F. (2008). *Svetovna kriza in Slovenci : kako jo preživeti?*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

36. US Senate Republican Policy Committee (2009). *Buy American Protectionist Measure Will Hinder Economic Recovery*. Najdeno 16. maja na spletnem naslovu http://rpc.senate.gov/public/?a=Files.Serve&File_id=0df6ec1a-f5a4-4685-853f-84764d92f41f
37. Wikipedia (2010). *Protectionism*. Najdeno 27. aprila na spletnem naslovu <http://en.wikipedia.org/wiki/Protectionism>
38. Yanagihara, T. (1982). *A Reformulation of the Infant Industry Argument*. Najdeno 27. julija na spletnem naslovu http://www.ide.go.jp/English/Publish/Periodicals/De/pdf/82_03_01.pdf